

SZÁZADOK FÜZETEK

2.

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
BUDAPEST, 2009.

2009-05-17 9

SZÁZADOK FÜZETEK

2.

Szerkesztette
Pál Lajos

**A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT ÉS
A SZÁZADOK KIADVÁNYA
1250 BUDAPEST PF. 9.**

Felelős kiadó
Pók Attila
a Magyar Történelmi Társulat főtítkára

A füzet megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Alap Igazgatósága

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Nyomdai előkészítés: Paulus-Publishing Bt, 1028 Budapest, Községház u. 37.
Nyomás és kötés: Kurucz Gábor nyomdája
1025 Budapest, Vöröstorony lejtő 5.
HU ISSN 1217-4254

TISZTELT OLVASÓ!

A kiegészítés évében alakult Magyar Történelmi Társulat a magyar történészek, történelemtanárok, muzeológusok, levéltárosok és a szakmához hivatásszerűen nem kötődő, de a történeti kutatás mindenkori legújabb eredményei iránt érdeklődők legrégebbi civil szervezete. Célja a történettudomány eredményeinek eljuttatása a társadalom lehető legszélesebb köreihez. Ezt a célt néhány tucattól néhány száz főig terjedő részvevőt mozgósító rendezvények szervezésével, honlap működtetésével (www.tortenelmitarsulat.hu), folyóiratok és más kiadványok publikálásával valósítja meg. Több vidéki csoportja működik, igen aktív történelemtanári tagozata, amely fontos szerepet játszik a magyarországi történelemtanárok továbbképzésében. Az egyetemes történetírás új tendenciáit tükrözve 2003-ban létrejött a Nők és Társadalmi Nemek történetével foglalkozó munkacsoportja is. Az ország valamennyi részén élő tagság jelenlegi létszáma mintegy 1400 fő.

A Társulat elnökei a magyar történész társadalom és közélet legjelentősebb személyiségei közül kerültek ki, így például 1917-től 1931-ig Klebelsberg Kunó, 1999-től 2007-ig Kosáry Domokos töltötte be ezt a posztot. Tagjait a Társulat rendszeresen tájékoztatja előadásorozatairól, konferenciáiról, pályázatokról és a magyarországi történész szakmai közélet más eseményeiről. Az információáramlást jelentősen megkönnyítette, hogy 2007 nyarán megújult a Társulat honlapja, amelyről egyes programok teljes hangfelvétele is letölthető.

A Társulat rendezvényein elhangzott egyes előadások tanulmányra bővített változatát tesszük közzé a Társulat folyóirata, az 1867 óta folyamatosan megjelenő Századok mellékleteként is terjesztett, de önálló kiadványként megjelenő SZÁZADOK FÜZETEK című sorozatban. A Hiller István oktatási és kulturális miniszter döntése alapján a Nemzeti Kulturális Alap Igazgatósága által biztosította támogatás tette lehetővé az 1993-ban megindított sorozat folytatását. Őszinte hálával tartozunk támogatóknak és azt reméljük, hogy évente két-három ilyen füzetrel is segíthetjük a tudományos megalapozottságú, a jelent reálisan láttató és ugyanakkor a jövőre figyelő műltszemlélet, történeti gondolkodás térnyerését.

Budapest, 2009. június

Pók Attila
a Magyar Történelmi Társulat főtitkára

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Borhi László</i> : Akár német megszállás árán is. Magyarország szerepe az Egyesült Államok külpolitikájában, 1942–1944.	7
<i>Pritz Pál</i> : Magyar külpolitika 1941–1945	49
<i>Fülöp Mihály</i> : A román kiugrás és a fegyverszünet.	63

FÜLÖP MIHÁLY

A ROMÁN KIUGRÁS ÉS A FEGYVERSZÜNET

A szovjet csapatok — a szövetséges haderők normandiai partraszállását követő — támadása adta meg a végső lökést Németország csatlósainak, hogy kísérletet tegyenek a háborúból való kiválásra. Északon a Vörös Hadsereg egységei a tengerparton a háborúból való kiválásra. Északon a Vörös Hadsereg egységei a tengerparton a háborúból való kiválásra. Északon a Vörös Hadsereg egységei a tengerparton a háborúból való kiválásra.

A Vörös Hadsereg előretörése már 1944 kora tavaszán bizonyossá tette, hogy Németország csatlósai egyedül a Szovjetunióknak adhatják meg magukat. Bekövetkezett az, amit az angol diplomaták előre láttak, aminek elkerülésére London eredetileg éppen azért szorgalmazta a háromoldalmi megállapodást. London eredetileg éppen azért szorgalmazta a háromoldalmi megállapodást, hogy megakadályozza a szovjet-angol-amerikai együttműködés kialakítását, hogy megakadályozza az olasz precedens szovjet módra alkalmazását Európa keleti felére. Ez nem jelentette azt, hogy Nagy-Britannia lemondott volna a fegyverszüneti feltételeik ellenőrzéséről, elvégre Finnország, Románia, Bulgária és Magyarország politikai jövője forgott kockán. London ebben a térségben a háború után nem kívánt a Szovjetunióknak kizárólagos befolyást engedni. Nagy-Britannia nagyhatalomként érdekelt volt az európai rendezés megvalósításában. A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia mégsem együttesen dolgozta ki az 1943. októberi moszkvai külügyminiszteri értekezletet követően a finn, a román, a bolgár és a magyar fegyverszüneti egyezményeket. A Foreign Office az Európai Tanácsadó Bizottság londoni fórumát az európai megállapodási okmányok közös megalkotására szánta. Moszkva viszont egyoldalúan határozta meg a finn és a balkáni (román, bolgár, magyar) fegyverszüneti feltételeket. Ez ellentmondott a szövetséges nagyhatalmak közös, európai felelőssége elvének. A londoni Bizottság, mint háromhatalmi fórum lett volna hivatalos az ellenséges államokra kényszerítendő feltételek megtárgyalására. Románia, Bulgária és Magyarország fegyverszünete az Európai Tanácsadó Bizottság kompetenciájába tartozott.¹ Az amerikai és az angol kormány 1944 kora tava-

¹ Lásd Foreign Relations of the United States. Diplomatic Documents (United States Government Printing Office, Washington, District of Columbia) a továbbiakban FRUS, 1944. Vol. IV. 133. Cordell Hull távirata Winant londoni amerikai nagykövetségnek 1944. január 8-án. Ezúton mondok köszönetet Otmar Traşa történésznek a tanulmányomhoz küldött észrevételeiért.

szára ki is dolgozta a megadási okmány tervezeteit,² ámde Guszev londoni szovjet nagykövet nem volt hajlandó ezeket megtárgyalni. A szovjet külügyi népbiztosság az átállás pillanatának közeledtével a saját feltételeit szövegezte meg.

A Szovjetunió a finn, a román, a bolgár és a magyar fegyverszüneti tárgyalást Londonból *Moszkvába „térítette”*. Az 1944. szeptember 12-e és 1945. január 20-a között megkötött fegyverszünetek egyoldalú szovjet meghatározásából még sem lett *kizárólagosság*, dacára a teljes amerikai érdektelenségnek és a Brit Birodalom gyengeségének. Paradox módon Sztálin ezt részben magának és Hitlerek köszönhette. A szovjet kormányfő 1941 késő őszen arra készítette Churchillt, hogy a szövetségesi egység demonstrálására Finnországnak, Romániának és Magyarországnak *üzenjen hadat*, még mielőtt az antifasiszta koalíció meghatározta volna a közös békecéljait, illetve az angol-szovjet szövetségi szerződést megkötötték.³ Az angol politika a háború alatt *alárendelte magát* a szovjetnek Európa keleti felében. Hitler nyomására Románia, Bulgária és Magyarország hadiállapotban lévőknek nyilvánította magát az Egyesült Államokkal. Az amerikai kormány csak 1942. júniusban üzent hadat a csatlósoknak. A *hadüzenetek következtében az Egyesült Államok és Nagy-Britannia teljes jogú hadviselővé vált*. 1944 kora tavaszán a Foreign Office és a State Department készítette elő a román, a bolgár és a magyar „ellenséges államoknak diktálandó megadási okmányok” tervezeteit, amelyeket be is terjesztettek az Európai Tanácsadó Bizottság fórumára. Javaslatuk a német kapituláció mintáját követték. *Sztálin arra kényszerült, hogy szövetségeit bevonja a fegyverszüneti feltételek megvitatásába.*

Az angol-amerikai hadászati érdekeltség Északon és Délen, a német figyelem normandiai partraszállás helyéről és idejéről történő *eltereléséhez* kötődött.⁴ A hadművelet sikeres végrehajtása következtében a nyugati szövetségesek nyomban elvesztették érdeklődésüket az északi és a balkáni *mellékhadszínterek* iránt. A teheráni konferencián a szovjet, az amerikai és az angol vezérkar, majd azt követően a titkosszolgálatok megállapodtak az *elterelő műveletek együttes végrehajtásáról*. Moszkva lojálisan teljesítette vállalt kötelezettségeit. Az amerikai stratégiák Németország legyőzésére, az OVERLORD hadműveletre összpontosítottak. Roosevelttől távol tartotta magát a kelet-európai és a balkáni ügyektől. Ebben Jaltát követően is alig történt változás. Finnország háborúból való „kiütésé-

² FRUS, 1944, vol. IV. Washington 1944. február 2-i távirata Londonnak Working Security Committee 16-a: Romanian Surrender.

³ Sztálin üzenetváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel 1941-1945. I. kötet, Sztálin 1941. november 8-i, 23-i, és Churchill 1941. szeptember 6-i, november 7-i és 22-i távirata. 26. 36-42. Churchill szerint a Dominiumok — Ausztrália kivételével — ellenezték a hadüzenetet, mert az Németországgal együtt ülteti a vádlottak padjára a Tengely mellett harcoló kisállamokat.

⁴ Operation BODYGUARD — a titkosszolgálati és megtevesztő műveletekről lásd: S. J. Hamrik: Deceiving the Deceivers. Kim Philby, Donald Maclean and Guy Burgess, Yale University Press, 2004, *Gajduk, I. V. — Yegorova, N. I. — Chubarian, A. O.*: Stalinskije deszjatiletije holodnoj vojni: fakti i gipotezi. Hauka, Moszkva, 1999. Poznjakov, V. V. fejezete Sztálin titkos háborújáról: Tainaia vojna Josifa Stalina 1943-1953. *David Murphy*: What Stalin Knew? Yale University Press, 2006, *Joseph Persico*: Roosevelt's Secret War: FDR and World War Two Espionage, Random House, 2002, *Andrew Boyle*: The Climate of Treason, Hutchinson, 1980. *Stafford, David*: Britain and the European Resistance 1940-1945. A Survey of the Special Operations Executive, with Documents. St Antony's College, Oxford, 1980. Az angol hivatalos történet: *Hinsley, F.H.*: British Intelligence in the Second World War. Its Influence on Strategy and Operations. Volume Two. HMSO, London, 1981. A német katonai kódok megfejtése: *Calvocoressi, Peter*: Top Secret Ultra. Cassell, London, 1980.

ben” viszont kezdettől fogva együttműködött Sztálinnal. Harriman nagykövet, és helyettese George Kennan, valamint Deane tábornok Moszkvából, a State Department diplomatái Washingtonból növekvő aggodalommal figyelték a szovjet előretörést. Az amerikai vezérkar⁵ ellenben határozottan visszautasította az 1944 szeptembere és 1945 februárja közötti sorsdöntő időszakban a Moszkvával szembeni együttműködési politika megváltoztatását. Az amerikai vezérkar 1944 őszen hat indokot sorolt fel az addigi, a Szovjetunió irányában folytatott kooperáció töretlen fenntartására:

- Az amerikai-szovjet együttműködés *Roosevelt* elnök, a legfelsőbb főparancsnok politikája;
- Az Egyesült Államoknak továbbra is szüksége lesz a Németországgal szembeni háborúban a szovjet hadműveletekre és együttműködésre;
- *Roosevelt* változtatlanul be akarja vönni a *Japán elleni* háborúba a Szovjetuniót;
- Az angolok Európában továbbra is *bajkeverők*. Nagy-Britannia birodalmi céljait követve konfliktust okoz a szövetségesek között. London ezzel egy időben Moszkvával befolyási övezetek, érdekszférák felosztásáról alkudozik, sutba dobja a Három Nagy közös felelősségét;
- Hitler stratégiája a *szövetséges egység szétrobbantására* alapul;
- A *Harmadik Világháború elkerülésére* mindent meg kell tenni, mert azt a Szovjetunióval szemben *megnyerni nem lehet*.⁶

A szovjet katonai együttműködés szükségét 1944 őszen mi sem igazolta jobban, mint az arnhemi⁷ kudarc. Az ardenes-i német ellentámadást követően Sztálin — a Vörös Hadsereg 1945. januári támadásával — szövetségesei segítségére sietett. Bebizonyította, hogy a Hitler-ellenes *koalíció katonai együttműködése* továbbra is a győzelem egyetlen biztosítéka. Eisenhower félreérthetetlenül leszögezte Marshall tábornoknak, az amerikai vezérkari főnöknek küldött táviratában, hogy „lehetetlen gyors diadalt aratni” a keleti szovjet offenzíva nélkül.⁸

Az angol miniszterelnöknek minden erőfeszítése ellenére sem sikerült a teheráni találkozót követően Törökországot, Svédországot a szövetségesek oldalán hadba vonni, Bulgáriát bombázással és kommandó akciókkal a háborúból „kiütni”. Az amerikai légierő 15. légiflottója igyekezett „kibombázni” a csatlósokat a háborúból a dél-olaszországi és szovjetunióbeli támaszpontok között inzultálva. A háborús katonai együttműködés tetőpontját jelentette, hogy Sztálin

⁵ Joint Chief of Staff-JCS

⁶ National Archives and Record Administration II, College Park, Maryland, Registry Group 43. A továbbiakban NARA RG. Ezúton mondok köszönetet a Magyar Fulbright Bizottságnak és a Politikatörténeti Alapítványnak, hogy a 2004-es, több mint féleves levéltári kutatásaim támogatta, a több tízezer oldalnyi amerikai titkos diplomáciai okmány, fényképek és térképek hazahozatalát lehetővé tette. A National Archives and Record Administration, valamint National Security Archives vezetőségének pedig az okmányok kérésre deklassifikációját, közzétételének engedélyezését köszönöm. *Stoler, Mark A.: Allies and Adversaries. The Joint Chiefs of Staff, 2000. 220–221: JIC 250 series, Strategy in World War II. The University of North Carolina Press, 2000. 220–221: JIC 250 series, Estimate of Soviet Post-War Capabilities and Intentions, Jan. 18-Feb. 2. 1945, JCS 1976: U.S. Policy for Tripartite Action, Sept-Oct. 1944, ABC 337 Moscow (13 Nov. 43); JCS 1056/1, CCS 669/2, Assistance to the Slovak Army and Partisans, Nov. 8. 11, 1944, CCS 381 Czechoslovakia (9–7–44).*

⁷ Operation MARKET GARDEN – lásd *Fülöp Mihály: Az Európai Tanácsadó Bizottság (1943–1945) II. A németországi megszállási övezetek. Múltunk, 2006/1. 4–40.*

⁸ *Stoler, Mark A.: Allies and Adversaries. The Joint Chiefs of Staff, the Grand Alliance, and U.S. Strategy in World War II. The University of North Carolina Press, 2000. 220–221.*

az „Operation Frantic” keretében a poltavai támaszpontot az amerikai légierő rendelkezésére bocsátotta.⁹ A támadási hullámok egymást követték. Az első, a Ploiești elleni akció 1943. augusztus 1-jén több száz amerikai pilóta fogságba jártak némi eredménnyel. Szófiát 1943–1944 fordulóján ért pusztító csapások indították a bolgár kormányt arra, hogy *Washingtontól és Londontól békét kérjen*. Magyarországot a német megszállást követő hetekben kezdték el rendszeresen bombázni. A Románia elleni légitámadások 1944. április 4-től újra kezdődtek és augusztus végéig tartottak. Az amerikai–angol közös vezérkar¹⁰ ezzel szemben már 1943 késő nyarától, az első Québec-konferenciától kezdve még a lehetőségét is *kizárta* annak, hogy nagyobb arányú szárazföldi hadműveletet kezdeményezzen a Balkánon. Az egyik mellékhadszíntéren, a fegyverszünet Olaszországra kényszerítésének pillanatában *semmit sem tettek* a több százezernyi olasz katona lefegyverzésének megakadályozására. Görögországban, Albániában, Jugoszláviában a németek több hadosztálynyi olasz katonát ejtettek hadifogságba. A fegyverszünet az olasz félszigeten *nemzeti katasztrófát*, a német–angol–amerikai háború és a polgárháború kezdetét és nem a béke eljövetelét jelentette. A háborús-kodás — két évig tartó front- és partizánharcokkal — az európai ellenségeskedések befejezéséig tartott. Amit az amerikai–angol közös vezérkar elmulasztott megtenni Olaszországban, a másik, a balkáni mellékhadszíntéren sem kívánta pótolni. Nem akarták erőiket szétforgácsolni olyan térségben, ahol semmilyen érdekességük sem volt. Szóba sem jöhetett a Balkán-félszigeten, vagy Közép-Európában angol–amerikai szárazföldi csapatok partraszállása és légideszant egységek bevetése. A kairói, közel-keleti szövetséges főparancsnokság hadműveletek helyett a balkáni csatlósok átállását *diplomáciai úton* és „politikai” (*propaganda*) hadviseléssel” szerveztette. Az érdemi magyar, a román, a bolgár béketapogatódzások helyszíne ezért lett Isztambul, illetve Ankara,¹² az előzetes román és bolgár fegyverszünet tárgyalásoké pedig Kairó.

A román, a magyar, és a bolgár kormány — és ellenzékük — 1944 tavaszától 1944 kora őszeig az angol és az amerikai *partraszállás, vagy légideszant akció káprázatában élt*. Mindent megtettek azért, hogy elkerüljék a Vörös Hadseleg betörését országaikba. A „Kun Béla-féle forradalmaktól” rettegtek. Attól tartottak, hogy Moszkva meg akarja dönteni rendszerüket, és a Szovjetunióba való bekebelezés sorsára jutnak. Sztálin belátta az antifasiszta nagykoalíció összekovácsolásával egy időben, hogy a szovjet–angol–amerikai szövetség a felszabadított területen népfrontpolitikát követel, Lengyelország Molotov-Ribbentrop paktummal felosztása, Katyn,¹³ a balti államok 1940-es erőszakos beolvasztásának

⁹ *Pecsatnov, Vladimir*: Stalin, Roosevelt, Truman. SzSzSzR i SzSA v 1940-h gg. TERRA-Moszkva, 2006. 184.

¹⁰ Combined Chief of Staff-CCS

¹¹ Political Warfare

¹² Hitler ezekről rögvest értesült a bukaresti német jelentések, valamint az ankarai angol nagykövet, Sir Knatchbull-Hugessen török lakája („Cicero”) révén, mint ahogy a náci vezér tudomást szerzett a moszkvai külügyminiszteri értekezlet határozatairól is Roosevelt helyettese, Henry Wallace indiszkréciói következtében.

¹³ L. a téma széles szakirodalmán kívül többek között *Andzrej Wajda*: Katyn c. nagyhatású filmjét.

emléke pedig a csatlósokat a náci Németország melletti végsőig kitartásra ösztönzi. Moszkva ezért a függetlenségük megtartását, demokratikus rendszerek létrehozását ígerte Finnországnak, Romániának, Magyarországnak, Bulgáriának, hogy a csatlósokat a maga oldalára állítsa. Ez a politika ráadásul a nyugati szövetségesek tetszését is elnyerhette. Mindez nem jelentette a szovjet biztonsági övezet kiépítéséről, a forradalomról való lemondást. Sztálin taktikai megfontolásból egy hosszabb-rövidebb *átmeneti időszakot* iktatott be a „felszabadítás” és a szovjet típusú rendszer bevezetése közé. A szovjet felfogást ebben a vonatkozásban Majszkij 1944. január 11-én úgy összegezte, hogy „az ellenséges és az ellenség által megszállt országokban az államrendszerek a széles demokrácia elvein épüljenek fel. Ezen cél elérése érdekében Angliával és az Egyesült Államokkal *együttműködve*¹⁴ megengedhető bizonyos befolyás az említett országok belügyeire.”¹⁵ Eszerint a balkáni ellenséges és szövetséges államokban egyaránt a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia *kívülről avatkozna* be a demokratikus államberendezkedés életre hívására, a „népfront eszméjének szellemében” megvalósított széles demokrácia foganatosítására, figyelembe véve a „helyi feltételeket, hagyományokat. A befolyásolás módszereit taktikusan, az adott országnak megfelelő szellemben kell változtatni.”¹⁶ Románia és Magyarország a szövetségesek 1943. októberi, moszkvai külügyminiszteri értekezletét követően többé nem kerülhette meg a Szovjetuniót. Az angol és az amerikai kormány ugyanis a fegyvernugvást kérőket Moszkvához irányította abból kiindulva, hogy a román és a magyar csapatok egyedül a keleti fronton harcolnak. A román és a magyar megbízottak javarészt mégis az angol és az amerikai kapcsolatokat keresték. Mire alapozták reményeiket? Felvetődik a kérdés: a Földközi-tengeri szövetséges főparancsnokság¹⁷ az utolsó pillanatban mégis *komolyan megfontolta* a kiugrást megkísérlő Románia és Magyarország „megsegítését”?

Roosevelt és Churchill Québecből 1944. szeptember 18-án a hadműveleti terveikről, fő támadási irányaikról Sztálinnak küldött táviratukban azt a nyomást keltették a Gazdában,¹⁸ hogy a nyugati szövetségesei megegyeztek a nyubljani résen keresztül Közép-Európába való betörésben, az isztriai partraszállásban, katonai erő feszül az angol balkáni- és közép-európai tervek mögé. A távirat keltette *látzat hamisnak bizonyult*. Az amerikai katonai és politikai vezetés határozottan szembeszegült Churchill olasz és balkáni terveivel. 1944 őszén a Földközi-tengeri térségi angol-amerikai stratégiai és politikai nézeteltérések újra kiéleződtek. Az amerikai katonai vezetők mélységes bizalmatlanságot tanúsítottak Churchill „örökös és ördögi balkáni próbálkozásaival szemben.”¹⁹ Az amerikai vezérkari főnökök bizottsága²⁰ úgy vélte, Churchill terve

¹⁴Kiemelés tőlem – FM.

¹⁵ Ivan M. Majszkij: „A jövővilág kívánatos alapelveiről” Külpolitika 1996. 3–4.176.

¹⁶ Uo. 170–171.

¹⁷ Allied Forces Head Quarter-AFHQ, Caserta.

¹⁸ Így nevezte Sztálint a szovjet „vezető kör”.

¹⁹ Stoler, Mark A.: *Allies and Adversaries. The Joint Chiefs of Staff, the Grand Alliance, and U.S. Strategy in World War II.* The University of North Carolina Press, 2000. 223. Wedemeyer Marshall tábornoknak 1944. október 8-án, National Archives and Record Administration, College Park, Maryland, a továbbiakban NARA, RG 165. War Department

²⁰ Joint Chief of Staff-JCS

nem céloz mást mint a háborút követő angol érdekszféra megteremtését a ljb-janai résen Bécs és a Balkán félsziget felé való előretöréssel. Az amerikai katonai vezetés szerint London a balkáni „kalandot” attól függetlenül is szorgalmazta, hogy az mekkora áldozatot követelhet az angol–amerikai csapatoktól, vagy mennyire rongálhatja Moszkvával az eljövendő szövetséges viszonyt. Roosevelt és Stimson hadügyminiszter osztotta ezt a felfogást. Az angol törekvéseket katonailag károsnak, zavart keltőnek, a szövetséget megosztónak minősítették. Az amerikai katonai tervezők továbbra is úgy vélték, az Egyesült Államoknak *semmiféle háború utáni érdeke sincs Európa keleti felében.* „Nem lehet hagyni, gesztenyét a tűzből. Nem csoda, hogy Churchill mindent széjjelszór, hiszen csakatonai véleményét Stimson Rooseveltnek, 1944. decemberben, a görög válság tetőpontján. „Nekünk a háborút meg kell nyernünk. Senki sem teszi meg helyettünk.” – fűzte hozzá.²¹

A román átállás váratlansága miatt a fegyverszüneti tárgyalások helyszíne hamar átkerült Londonból Moszkvába. Bulgáriával a Szovjetunió nem állt hadiállapotban. A londoni Európai Tanácsadó Bizottságban az angol és az amerikai megbízottak 1944. augusztus 24-én kezdték meg a bolgár feltételek tárgyalását. Guszev londoni szovjet nagykövet pár napon belül *érdektelennek* nyilvánította magát a bolgár ügyekben. Magyarország kérdését a londoni Bizott-hadiszállásra érkezését követően vitatták meg. A Faragho-misszió Moszkvába *érkezésének pillanatában az Európai Tanácsadó Bizottság fóruma végleg elvesztette jelentőségét.* Churchill és Eden moszkvai megállapodásai Sztálinnal és Molotovval, „szovjet–angol” fegyverszüneti egyezményekké változtatták a bolgárt és a magyart. Bulgária megadási okmányát az Európai Tanácsadó Bizott-ság pusztán utólag szentesítette Londonban. Horthy kiugrási kísérletének bu-magyar kormány programját és összetételét is a szovjet fővárosban határozták meg, nem Debrecenben. Sztálin mesterien használta ki az Erdélyért való mar-gyar–román versenyfutást Románia „kiütésére” a háborúból, 1945 tavaszán a román baloldal hatalomra juttatására, Magyarország „kiugrásának” kiprovoká-lására.²²

Mi a tétje Ştirbey herceg kairói tárgyalásainak? Milyen szerepet szánt Sztálin szövetségeseinek az előzetes, majd azt követően a moszkvai fegyverszü-neti tárgyalásokon? Milyen álláspontot alakított ki a Szovjetunió Mihály király rendszerével szemben? Miért hajlandó egyezkedni Churchill miniszterelnökkel és Eden külügyminiszterrel a közép-európai és balkáni államok jövőjéről? Mi az oka Roosevelt bizalmatlanságának az angol–szovjet tárgyalásokkal, „osztoko-dással” szemben? Milyen módon versenyeztette Sztálin Romániát és Magyaror-szágot Észak-Erdélyért? Hogyan sikerült a szovjet diplomáciának a román, a

²¹ Stimson diary, Oct. 13, Oct. 14, Dec.31, 1944. NARA RG 165. War Department

²² Lásd: *Fülöp Mihály*: Sztálin adománya. A Tismăneanu-jelentésről. Magyar Kisebbség, 2008/1–2. 103–104.

finn, a bolgár és a magyar fegyverszüneti tárgyalásokat az Európai Tanácsadó Bizottság londoni fórumáról Moszkvába térítenie? Miért a „moszkvai bizottság”, vagyis Molotov külügyi népbiztos, Archibald Clark Kerr moszkvai angol és Averell Harriman amerikai nagykövet diktálta a Vörös Hadsereg hadművelési övezetébe eső ellenséges államok kapitulációs okmányát, miért nem a londoni Európai Tanácsadó Bizottság? Mi az oka annak, hogy a második világháború legsikeresebb kiugrása a román állam és a hadsereg összeomlásához vezetett? Miért súlyosabbak a román fegyverszüneti rendelkezések, mint a kairói szovjet előzetes feltételek? Mi a jelentősége a moszkvai fegyverszüneti tárgyalásoknak? Horthy sikertelen kiugrasi kísérletét követően Moszkva miért vezette be a szovjet katonai közigazgatást Észak-Erdélyben? Ezekre a kérdésekre keresem a választ írásomban.

Előzetes román fegyverszünet Kairóban

Az olasz fegyverszünetek megkötésével egy időben a román kormány és ellenzéke keresni kezdte a háborúból kivezető utat. A kormány oldaláról a béketapogatódzásokat Mihai (Ică) Antonescu miniszterelnök-helyettes, külügyminiszter kezdeményezte Stockholmon²³ és Ankarán²⁴ keresztül, amit Ion Antonescu marsall hallgatólagosan tudomásul vett. Az ellenzék részéről Iuliu Maniu, a Nemzeti Parasztpárt,²⁵ és Constantin I.C. Brătianu, a Nemzeti Liberális Párt²⁶ elnöke, a történelmi pártok vezetői az akkor 21 esztendőes ifjú uralkodó, Mihály király támogatásával fordultak a nyugati szövetségesekhez. Mindkét csoport a balkáni partraszállásuk pillanatában az angol-amerikai csapatoknak kívánta megadni magát. Maniu az olasz fordulat után, 1943. augusztus 14-én a követelő üzenetet küldte a szövetségeseknek: „Ion Antonescu marsall uralmát a kező hadsereg fogja megdönteni. Helyébe demokratikus kormányt ültetnek. Megváltoztatják külpolitikájukat. Oroszországból csapataikat visszavonják. Románia kész tárgyalni az oroszokkal, amennyiben az angolok és az amerikaiak komoly biztonsítékokat nyújtanak számukra. A kormány és az ellenzéke védelmezni fogja Besszarábiát. Románia számára az egyetlen, életbevágóan fontos kérdés: Erdély.”²⁷ (L. a térképet,²⁸ Románia területi változásai 1912–1941 között, a cikk végén)

²³ Frederic Nanu román követ

²⁴ Alexandru Crețianu követ

²⁵ Partidul Național Țărănesc

²⁶ Partidul Național Liberal

²⁷ National Archives, Kew, a továbbiakban PRO FO 371. 43992 Roumania and the war: approaches and negotiations concerning an armistice terms (Románia és a háború: közeledések, és tárgyalások a fegyverszüneti feltételekről) U 70. Maniu üzenetét idézi: I.G. Duca: Cronica unui român în veacul al XX-lea (Egy román krónikája a XX. században), III. kötet, Ion Dumitru Verlag, München, 1985. 58.

²⁸ Forrás: NARA Map room – State Department 9.3.10 Records of the Geographer: The Division of Geography and Cartography and the Division of Map Intelligence and Cartography, relating to international boundaries and territorial problems; World War II zones of occupation. 1942–58. Published World War II map arranged by country, area, or subject, for use during peace conferences, 1942–45. Rajzolta Sebők László. Románia 1918-ban foglalta el Erdélyt. Magyarországnak 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés ítélte Észak-Erdélyt. Románia az. 1941. június 22-i utána foglalta vissza Észak Bukovinát és Besszarábiát, amit a Szovjetunió 1940. június 27–30-án, Románia 1918-

Az Antonescu-kormány és a történelmi pártok egyaránt *Nagy-Románia területi integritását* védelmezték. Ez kezdettől *ütközött a Szovjetunió béketervei- vereséget követően — a Vörös Hadsereg északon és délen a szárnyakat a román hadseregek arcvonalán törték át — Antonescu marsall és Maniu legfeljebb arra lett volna hajlandó, hogy az Odesszáig terjedő Transznisztria katonai közigazgatását feladja. Kormány és ellenzéke ellenben vissza akarta szerezni Észak-Erdélyt, megtartani Bessarábiát és Észak-Bukovinát. Egyedül az 1940. szeptember 7-én Craiovában Hitler által rájuk erőltetett, román-bolgár egyezmény ke- innen úgynevezett lakosságcsere-egyezmény keretében távolították el, valójában egyszerűen kiűzték. Értelmetlenné vált, hogy a területhez a továbbiakban ra- detéséhez hasonlóan —, azzal tette hitelessé felajánlközását, hogy *Ion Anto- nescu katonai diktatúrájának megdöntését ígérte*. A Foreign Office a román de- Maniu külföldre szöktetésének, az ellenkormány³⁰ alakításának kísérlete azon- ban kudarcot vallott.*

Az angol diplomácia a szovjet elsőbbség elismerésével, a *háromoldalú szö- vetséges politika* Balkánra kiterjesztésével a *közvetlen hatalmi összeütközést próbálta elkerülni a Szovjetunióval*. Gladwyn Jebb és Lord Hood, a Foreign Office Reconstruction Department tisztviselői 1943 őszén a háborús kabinet- nek javasolták, hogy a legyőzött államok ellenőrzésére szovjet–angol–amerikai *délkelet-európai bizottságot* állítsanak fel.³¹ Az olasz fegyverszüneti rendszer

ban anektált. Románia 1941. június 22-ét követően foglalta el Transznisztriát, ahol katonai köz- igazgatást vezetett be. Bulgáriának Románia az 1940. szeptember 7-i román-bolgár craiovai egyez- ményben engedte át Dél-Dobruzsza déli részét. Dobruzsza a második balkáni háborútól, 1913-tól ke- Szovjetunió nem anektálta, 1944 őszén foglalta el a Vörös Hadsereg. A Herța-kiszögelés 1945 őszén került geo-stratégiai megfontolásból a vezérkar előterjesztésére a szovjet külügyminisztérium béke- békeszerződése helyett a Groza által Moszkvában aláírt 1948. február 3-i barátsági, együttműködési jetuniónak. *Leonyid J. Gibianskij*: SzSzSzR i nekotorie problemi mirnovo uregulirovania sz Ruminiei és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény szovjet–román határt kijelölő jegyzőkönyve juttatta a Szov- na zaversajuscsem etape Vtoroj mirovoj vojni. (A Szovjetunió és a román békerendezés néhány kérdése a második világháború befejező szakaszában). In Materiali dvusztoronnyei komisszii izsto- rikov Rosszii i Ruminii. X naucsnaia konferencia. Moszkva, oktyabr 2005. Moszkva 2007. 38–54.

²⁹ *Juhász Gyula*: Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban. Budapest, Kossuth, 1978. 33–38.
³⁰ Hoover Institution, Archives, Stanford, The Diary of I. G. Duca. Ezúton köszönöm meg David Brady és Norman Naimark támogatását a 2007-es W. Glenn Campbell and Rita Ricardo Campbell National Fellowship elnyeréséhez, ami lehetővé tette a Hoover Institution on War, Peace and Revolution, Stanford University, California levéltárában folytatott kutatásaimat, többek között a román királyi külügyminisztérium 1943–1944-es, megfejtett rejtjeltáviratainak Budapestre hozását. Mihály király a rejtjeltáviratok Hoover Intézetben készített másolatát 2000-ben a román állami le- véltárnak adományozta. Lásd még *Duca* id. mű 59. PRO FO 371. 43592 Peace feelers and armistice negotiations (Tengelycsatlósók béketárgyalásai és fegyverszüneti tárgyalásai) Maniu 1943. au- gusztus 26-án próbált Törökországba távozni.

³¹ FO 371. 40729 Reconstruction: Machinery for the direction of UN policy in S.-E. Europe and preparation of armistice terms for Axis satellites-U (Újjáépítés. Az Egyesült Nemzetek délkelet-euró- pai politikáját irányító szervezet és a fegyverszüneti feltételek a Tengely csatlósállamainak.)

szágra is, ahol a Budapesttel szembeni szövetséges politika egyik kiváltója az 1944. március 19-i nemzeti katasztrófának.

Mihály király és udvara 1943 őszén önálló, Antonescu kormányától és az ellenzéki Maniutól is *független szereplőként* lépett színre. A háború alatt felfüggesztették az 1923-as alkotmányt. Az uralkodó névlegesen főparancsnok, valójában Antonescu marsall parancsolt a hadseregnek. Mihály király elhatározta magát az Antonescu-rendszer külpolitikájától. Londonnak és Washingtonnak megüzente, hogy az ellenzékre és a hadsereg vezetőire támaszkodva, a szövetségesekkel politikailag és katonailag együttműködve szándékozik visszanyerni „a román nemzet szabadságát”.³⁹ Az uralkodó nevében a király bizalmi embelei, Ion Mocșoni-Ștircea báró, Grigore Niculescu-Buzești és Victor Rădulescu Pogoneanu, valamint Sănătescu tábornok, katonai irodájának vezetője irányították a belső összefogás kísérletét, dolgozták meg a hadsereg vezetőit, vezényelték a diplomáciát. Grigore Niculescu-Buzești, a román királyi külügyminisztérium kabinetfőnöke, a személyzeti-és rejtjel osztály vezetője elsőként szerzett tudomást a szövetségesekkel való minden érintkezésről. Az ő kezében futottak össze az uralkodó, a kormány és az ellenzéki kiugrási csoport béketapogatózásainak szálai. Az uralkodó — Niculescu-Buzești közvetítésével — Stockholmban Ion Gheorghe Duca⁴⁰ tanácsost bízta meg azzal, hogy nevében Kollontaj asszonnal, a szovjet követtel vegye fel a kapcsolatot.⁴¹

Maniu az ellenzék nevében Știrbey herceget Ankarába⁴² küldte a szövetségesek szándékainak kipuhatolására. Misszióját Mihály király jóváhagyta, Ion és Mihai⁴³ Antonescu tudott róla. A török fővárosba érkezésének híre azonnal napstalle Rumánien, von Killinger jelentéseiből, valamint az SD ügynökén, az anközel-keleti főhadiszállásra. A szövetségesek nevében Lord Moyne angol főmegbízott, MacVeagh amerikai és Novikov szovjet nagykövet⁴⁴ hallgatta meg. A rocutive (S.O.E.) tisztje készítette fel az 1944. március 17-i megbeszélésre. Știrbey herceg ennek megfelelően hangolta mondanivalóját a szövetségesek elvárásaihoz. A herceg személyes véleménye egyébként az volt, hogy nem az őt megbízó,

³⁹ PRO FO 371. 43592 Peace feelers and armistice negotiations. NARA EAC WS 16-a-Romanian Surrender. Duca id.mű 64. idézi Mihály király 1943. október 31-i üzenet.

⁴⁰ Fred Nanu stockholmi román követ helyettese, a vasgárdisták által 1933-ban meggyilkolt miniszterelnök, I. G. Duca fia.

⁴¹ Ezzel egyidőben Mihai Antonescu képviselőjében Fred Nanu stockholmi román követ is tárgyalt a szovjet követasszonnal. NARA EAC WS 16-a-Romanian Surrender. Allan Hinks jelentése, 1944. január 7. Duca id. mű 73.

⁴² PRO FO 371. 43592 Peace feelers and armistice negotiations. Unokaöccséhez, Alexandru Crețianu követhoz 1944. március 2-án érkezett. Az iratban azt is megemlíti, hogy a 71 éves herceg apósa Boxhall angol őrnagynak. L. még NARA RG 43, FRUS, 1944. Vol. IV. 148. MacVeagh, a jugoszláv emigráns kormány mellé akkreditált amerikai nagykövet 1944. március 3-i kairói távirata

⁴³ Ismeretes, hogy Ion Antonescu és Mihai Antonescu csupán névrokonok, valódi rokonság nem állt fent közöttük.

⁴⁴ CAB 66/54/46-Armistice Terms for Roumania-WP (44) 496 (Fegyverszüneti feltételek Romanianak). A meghallgatáson részt vett Steel angol, Shantz amerikai, Solod szovjet tanácsos, és Masterson ezredes.

elszigetelt és hatalommal nem rendelkező Maniu, hanem Ion Antonescu marsall tudná a hadsereget és az államapparátust a kiugrás szolgálatába, Romániát a szövetségesek oldalára állítani, vagyis „szállítani az árut”. Štirbey a parasztpárti vezetőtől nem kapott „pontos megbízást”. A herceg a szövetséges diplomatáknak csupán Maniu Benes elnöknek írt levelét tudta felmutatni. Ebben az ellenzéki vezér „teljes bizalmát” nyilvánította ki iránta.

Štirbey beszámolt Antonescu marsall közlendőiről is. A román katonai vezér „látszatmentő”⁴⁵ megoldást akart elérni: átengedte volna a Dnyeszter folyótól keletre eső területeket, vagyis Transznisztríát, amennyiben Besszarábia és Észak-Bukovina hovatarozásának kérdését nyitva hagyják. A marsall ebben az esetben hajlandó lett volna az átállás előkészítésére egy katonatisztet átküldeni az arcvonalon. Lord Moyne angol főmegbízottat ezzel szemben az érdekelte, hogy az ellenzék valóban rászánja-e magát az Antonescu-rendszer megdöntésére? A herceg *elismerte Románia vereségét*. Azt a reményét fejezte ki, hogy az Atlanti Chartára alapozva rendezik Románia sorsát. Štirbey úgy vélte, Maniu a „nagy áldozatot”, a kormány megdöntését akkor vállalta volna, ha a szövetségesek kötelezik magukat Románia *függetlensége, területi jogai (Erdély)* tiszteletben tartására. A herceg szorgalmazta, hogy Románia németekkel szembeni hadviselő státusát⁴⁶ ismerjék el, a szövetségesek működjenek együtt a román hadsereggel. Štirbey kérte, hogy a szövetségesek szálljanak partra Romániában, a németek ellen indítsanak szabotázsakciókat, *Bulgáriát és Magyarorszában* a németek ellen indítsanak szabotázsakciókat, *Bulgáriát és Magyarorszában* a németek ellen indítsanak szabotázsakciókat, válaszul kérdéseket szeg *got intenzíven bombázzák*. Novikov szovjet nagykövet válaszul kérdéseket szegett a hercegnek. Štirbey kénytelen volt leszögezni, hogy egyedül a szovjet haderő szállhat partra helyzeténél fogva a Fekete-tenger mellékén, Észak-Dobrudzsában. A román küldött kifejtette, „*egész Erdélyre*”⁴⁷ tartanak igényt, önként nem mondanak le róla. Románia keleti határaitól, vagyis Besszarábia „ide-nyugatra” szovjet megszállását, amennyiben hovatarozásáról véglegesen *népszavazással* döntenek. Románia elismerte az 1940. szeptember 7-i craiovai egyezményben megvont dobudzsai határt, nem vitatta többé a terület Bulgáriához tartozását. A szovjet nagykövet indulatosan közbevetette, hogy Románia 1940 júniusában a Szovjetunióval közös határát is elismerte, ennek a területnek (Besszarábia-Moldva) a hovatarozása sem vitatható. A román küldött érezte, hogy túllőtt a célon. Štirbey herceg visszakozott: „a népszavazás csupán elvi, vagyis formai kérdés. Biztos abban, a nép szabadon kinyilvánított akaratával a területet a Szovjetuniónak fogja ítélni.” Novikov tovább kérdezősködött: milyen katonai szervezettel rendelkezik az ellenzék, kik állnak mögötte? Štirbey közölte, hogy az uralkodó teljes támogatásáról biztosította Maniut, Niculescu⁴⁸ és Potopeanu⁴⁹ tábormokra is számíthatnak. A román hadsereg vezetői nem

⁴⁵ Face saving device

⁴⁶ Co-belligerence

⁴⁷ Itt és a továbbiakban Erdély alatt a szövetségesek és a román fél az erdélyi fennsík, a Partium és a Bánát az 1920. június 4-i magyar békeszerződéssel Romániának ítélt részét értik „egész Erdély” alatt.

⁴⁸ A 2. Ukrán fronttal Iași és a Kárpátok között szembenálló 4. román hadsereg parancsnoka. 1944. elején a 4. hadsereg parancsnokságát Mihai Racoviță tábormok vette át.

⁴⁹ A román nagyvezérkar hadművelési osztályának főnöke.

egyszerű fegyverletételben gondolkodnak, hanem a szovjetek oldalán hadat kívánnak viselni a németek ellen. Štirbey herceg felvetette *Románia, Bulgária és Magyarországnak együttes kiugrásának lehetőségét*.⁵⁰ Az ötlet megpendítése nyilván Masterson ezredes „munkájának” eredménye, hiszen megismételte a Foreign Office Kairóba küldött tárgyalási alaputasításának egyik elemét. A herceg bevallotta, ő maga nem hisz egy sikeres államcsínyben. Štirbey arra számított, hogy Antonescu pálfordulásra bírható: „a marsall, mint a Quislingek általában a bőrért igyekszik menteni, hadseregével vissza akarja szerezni Erdélyt. A németek győzelmében már nem bízik” – állapította meg. Štirbey meghallgatása középpontjába Erdély kérdését állította. Szavaiból kitűnik, hogy a herceg felismerte: Maniu ügyét Moszkvánál végképp elronthatja a besszaráb kérdés exponálásával. A román küldött ezért a népszavazás felvetését „magánvéleményeként” állította be. Steel angol tanácsos Štirbey mentegetőzését ebben a kérdésben feleslegesnek találta, elvégre szerinte a Vörös Hadsereg Szovjetunió 1944. március második felére Besszarábia nagyobbik részét elfoglalta, a Szovjetunió birtokon belülrre jutott.⁵¹

A herceg meghallgatása után a szövetségesek egymás közötti megbeszélésén Novikov Štirbey szabályos meghatalmazását hiányolta. Azt is kifogásolta, hogy a németektől való félelmében cselekvés helyett, a román ellenzék Antonescu felé tekingetett. Kizárta annak a lehetőségét, hogy Constancában a szovjet csapatok partra szálljanak. Zorin, a szovjet külügyi népbiztosság II. Európai Főosztályának tisztviselője Novikov táviratainak olvastán észrevette, hogy *román részről Erdély kérdésének rendkívüli jelentőséget tulajdonítanak* Minden beszelgetés, román felvetés a terület hovatartozásából indult ki és ide tért vissza. Štirbey egyenesen megkérdezte Novikovtól: a szovjet kormány biztosítja-e Romániát arról, hogy Erdély egészét megkapja? Zorin azt is helyesen olvasta ki a jelentésből, hogy *angol, illetve amerikai részről kerülték az állásfoglalást a magyar-román határ megvonása ügyében*. Lord Moyne külön felhívta Novikov figyelmét: világos és végleges kötelezettséget nem vállalhatnak Erdély kérdésében. MacVeagh úgyszintén kitért az egyenes válasz elől.⁵²

Moszkvában Molotov a szövetséges nagykövetekkel közölte, hogy Štirbey herceg kijelentéseit *nem kell komolyan venni*. A külügyi népbiztos kétségbe vonta, hogy a herceg Maniut képviseli, fel lenne hatalmazva a fegyverszüneti tárgyalásokra, az ellenzék vezetője képes lenne szembeszállni Antonescuval. Molotov Maniut a marsall egyszerű bábjának tekintette. Kétségbe vonta azt is, hogy Antonescu marsall érdekelt lenne Románia háborúból való kiugrásában, a németekkel szembefordulásban, a szövetségesek oldalára állásban. A külügyi

⁵⁰ Ismeretes, hogy 1943 nyarán Bánffy gróf küldetése is ezt célozta, pár hónap múlva Mihai Antonescu jelentette ki, hogy a területi vitáknál is fontosabb lenne az összefogás. Akkor ez a hangvétel megfelelt a Foreign Office konföderációs elképzeléseinek, a kisállamok összefogása eszméjének.

⁵¹ CAB 66/54/46-Armistice Terms for Roumania-WP (44) 496, NARA RG 59. Steel állításával szemben a Vörös Hadsereg csak Észak-Bukovina fővárosát, Cernăuți-t foglalta el 1944. március 24-én, Besszarábia egészét pedig 1944. augusztusban vette birtokba. A meghallgatás orosz jegyzőkönyvét közli *Tofik I. Islamov - Tatjana A. Pokivailova*: Transzylvanskij vopros vengero-ruminskij territorialnij spor i SSSR 1940-1946. Dokumenti. Moszkva, Rosspen, 2000. 231-232, a román jegyzőkönyvet Mocanu, Marin Radu: *Romania-marele sacrificat al celui de al doilea război mondial*. Documente, vol. I. 1994, Bukarest. 146-174.

⁵² FRUS, 1944. Vol. IV. 151. *Islamov - Pokivailova* id. mű: 232.

népbiztos ezért a kairói tárgyalásokat kilátástalannak minősítette.⁵³ Molotov úgy ítélte meg, hogy az Antonescu kormány makacsabban küzd ellenük, mint a finn, vagy a magyar. Látva az angol közvetítési szándékot, közölte Clark-Kerr moszkvai nagykövettel, hogy kizárólag rájuk való tekintettel hajlandó felvenni a kapcsolatot Antonescucsal.⁵⁴ A román helyzet szovjet megítélésének helyességét Bukarest Magyarország német megszállására adott válasza igazolta. *Antonescu (valamint Tiso és Ante Pavelić) felajánlotta segítségét szomszédja lerohanására,* ámde Horthy Hitler előtti klessheimi kapitulációja ezt feleslegessé tette.⁵⁵ Wilson angol tábornok, a Földközi-tengeri szövetséges főparancsnok 1944. március 22-én azonnali fegyverletételt követelt Romániától, megpróbálta visszatartani Antonescut attól, hogy Klessheimbe utazzon. A marsall mégis engedelmessédtet Hitler hívó szavának. Attól tartva, hogy Románia is Magyarország sorsára juthat, Antonescu meghátrált. A harc folytatása mellett döntött. Külügyminisztere, Mihai Antonescu, aki elkísérte útjára, látva a marsall megalázó kapitulációját, a szemébe is vágta: „Ön németebb, mint maga Hitler!”⁵⁶ Többé nem lehetett számítani arra, hogy a marsall a németekkel szembefordul. Ion Antonescu egy lehetőséget hagyott nyitva: Maniunak átadta volna a hatalmat, amennyiben Nagy-Romániát másképp átmenteni nem lehetne. Az idős paraszt-párti politikus viszont az utolsó pillanatig *képtelen volt elszánni magát a cselekvésre.* Kettős szorításban vergődött: legalább annyira rettegett a német, mint a szovjet megszállástól, a bolsevik forradalomtól. Hiába várta az angol és az amerikai szövetségesektől a biztatást, a viszont biztosíték nyújtását a Szovjetunió ellen. Maniut a Nyugat közömbössége, Magyarország náci megszállása, a Vörös Hadsereg közeledése teljesen megbénította. A román kormány és az ellenzéke *kívárt.* Bukarest a németekre és a szovjet- finn fegyverszüneti tárgyalások kimenetelére figyelt. Az angol-amerikai szövetségesek szempontjából ellenben ez volt az egyedüli pillanat, amikor a román kiugrás hadászati előnyhöz juttathatta volna őket. Románia az alkalom megragadását kiváráásával elszalasztotta.

Wilson tábornok üzenete a kiindulópontja a második világháború legtöbb vitatott történetének, Churchill és Sztálin balkáni „százalékos” megállapodásának. A szovjet miniszterelnökben ugyanis hírszerzői jelentések⁵⁷ alapján gyanú ébredt, hogy hadműveleti övezetében a háta mögött az angol szövetséges főparancsnok *összejátszik* a románokkal a Szovjetunió ellen.⁵⁸ Molotov ennek megakadályozására a moszkvai angol nagykövettel közölte a szovjet kormány kívánságát: „Wilson tábornok érje el Antonescu marsallnál, hogy csapatai tegyék

⁵³ NARA RG 59. 740.00119 European War 19, 39/2294: Harriman 1944. Március 22-i távirata.

⁵⁴ CAB 66/54/46-Armistice Terms for Roumania-WP (44) 496, Mocanu id mű 175–176. Molotov üzenetéről Clark-Kerr 1944. március 26-i távirata Londonnak.

Hoover, *The Diary of I.G. Duca*, *Duca* id mű 89.

⁵⁵ Hoover, *The Diary of I.G. Duca*, *Duca* id mű 89.

⁵⁶ *Mocanu* id. mű 181. L. még: *Ránki György*: Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939–1944. II. kötet, Budapest. 1968, Magvető – *Andreas Hillgruber*: Staatsmanner und Diplomaten bei Hitler, Frankfurt am Main, 1970. alapján.

⁵⁷ De Chastelaine (Special Operations Executive-S.O.E., Operation Autonomous) angol alezredes Antonescucsal történt kapcsolatfelvétéléről Kim Philby jelentett Moszkvának, aki ekkor Madridban a Special Operations Executive tisztjeként az Operation Bodyguard előkészítésén dolgozott.

⁵⁸ Novikov Kairóban azonnal 1944. március 23-án tiltakozott MacVeagh nagykövetnél.

le a fegyvert a velük érintkezésben lévő szovjet csapatok előtt. Amennyiben ezt a parancsot a marsall kiadja és a Krím-félszigeten, vagy a Dnyeszter folyónál végrehajtatja, a szovjet főparancsnokság visszaküldi a román egységeket a Prut folyón túlra, Bessarábiába. A román kormány a németekkel szemben ezen a területen szervezheti meg az ellenállást. Antonescu hatalmazza meg az egyik, magát a szovjeteknek megadó tábornokát, hogy a Wehrmacht ellen hadseregeik műveleteit hangolja össze.”⁵⁹

A szövetségesek között feszültségek támadtak a román fegyverszünet előkészítésében. Washington hirtelen aggódni kezdett, hogy megbomlik a szövetséges egységfront Romániával szemben. A State Department diplomatái Ştirbey három-oldalú meghallgatását úgy értelmezték, hogy a román megadást Moszkva nem alapelveinek egyoldalúan, mert ez ellentmondana a szövetséges együttműködés idején, Washington éppen fordítottan reagált. A State Department diplomatái észre sem vették, hogy Moszkva a Balkán-félszigeten csupán a nyugati szövetségesek olaszországi fegyverszünet ellenőrzési és megszállási politikájának mintáját próbálja utánozni a saját hadműveleti övezetében. Az amerikai⁶⁰ vezérkar 1944. március 28-án, a közös, angol-amerikai vezérkar április 10-én adta beleegyezését, hogy a szovjet hadvezetés szabad kezet kapjon a román megadás intézésére.⁶¹ Az angol diplomaták tudatában voltak annak, hogy Európa keleti felében a szovjet kormány az itáliai precedensnek megfelelően jár el. A Foreign Office az arra, hogy a Szovjetunió ne tehesse szert kizárólagosságra a térségben. Az angol diplomaták éppen ezért csillapítani igyekeztek az amerikai aggodalmakat. Eden azt üzentte Cordell Hull külügyminiszternek, hogy „az Egyesült Államok és Nagy-Britannia nem szólhat bele a szovjet csapatok előtti román fegyverletétel ügyébe. A kapituláció azonnali döntést igényel. Nem lesz idő az angol és az amerikai kormány hozzájárulásának elnyerésére. Erre nincs is szükség: Olaszországban a Szovjetunió sem szólt bele az olasz fegyverletételbe. Angol és amerikai részről ezzel szemben nem avatkoztunk be a szovjet- finn fegyverszüneti tárgyalásokba.”⁶² Az angol külügyminiszter arra szorítkozott tehát, hogy közölje Moszkvával: a román fegyverletétel alkalmával elvárják, hogy a szovjet kormány mindhármuk nevében járjon el. Ha viszont a katonai megadáson túlmenő kérdés merül fel, előre kérjék ki a másik két szövetséges véleményét. A külügyi népbiztos tiszteletben tartotta az angol kívánságot. Molotov utasította Novikov nagykövetet, hogy Kairóban a román fegyverszüneti feltételeket egyeztesse a szövetségesekkel.

⁵⁹ CAB 66/54/46-Armistice Terms for Roumania-WP (44) 496, Clark-Kerr 1944. március 26-i távirata.

⁶⁰ Joint Chiefs of Staff.

⁶¹ NARA RG 59 740.00119 EW 1939/3-2844 Leahy 1944 március 28-i levele a külügyminiszternek, Marshall 1944. április 10-i levele, amiben a vezérkari főnök a román hadviselő fél státust is támogatja.

⁶² CAB 66/54/46-Armistice Terms for Roumania-WP (44) 496, NARA RG 59, Mocanu id. mű: 178-179. Foreign Office körtávirata 1944. április 1-jén. NARA RG 59. 740.00119 European War 1939/2468a. Cordell Hull 1944. április 5-i távirata Harrimannak.

Sztálin a finn esetben bevált taktikát alkalmazta a szovjet fegyverszüneti feltételek elfogadtatására. Romániának „megnyugtató” üzeneteket küldött. Molotov 1944. április 2-án, kormánynyilatkozatot bocsátott ki: „a Vörös Hadsereg győzelmes előrenyomulása során elérte a *Prut folyót, a Szovjetunió és Románia közötti határt*. Ezzel kezdetét vette a Szovjetunió és Románia között 1940-ben megkötött szerződés határvonalának teljes helyreállítása. A hitleri Németországgal szövetségben álló román kormány a határt 1941-ben aljas módon megsértette... Azzal egy időben, hogy a szovjet csapatok Romániával a határt teljes egészében helyreállítják, a szovjet kormány kinyilvánítja, hogy *nem kívánja bekebelezni*⁶³ *a román terület egyetlen egy részét sem, és nem óhajtja semmilyen módon megváltoztatni a Romániában fennálló társadalmi rendet*. A szovjet csapatok Románia területére lépését kizárólag hadműveleti szempontok és az ellenséges csapatok ellenállásának leküzdése teszi szükségessé.”⁶⁴ Kollontaj asszony Stockcsapatok ellenállásának leküzdése teszi szükségessé, hogy „Sztálin tökéletesen tudholmban azt fejtegette Fred Nanu román követnek, hogy „Sztálin tökéletesen tudholmban van annak, hogy a szomszéd népekkel a megértést kell keresnie, hogy azokat barátnak nyerve meg. Romániával jól szeretne bánni. Rágalom, hogy Oroszország forradalmi zűrzavart szít. Saját tapasztalatából tudja, hogy nem tud minorden szomszéd államban forradalmat előidézni: a forradalom kitör, és nem kirodbantják... A Szovjetunió új politikája Romániával szemben az, hogy *sem Grozát, sem mást nem akar az országra erőltetni*. A szovjet kormány úgy véli, hogy *nem feladata kormányt állítania Romániának, mert az a románok ügye*. Román kormány adata szervezhető Maniu és Brătianu vezetésével a szovjet csapatok által hamarosan elfoglalásra kerülő Iaşiban, vagy Galaţi városában. A Szovjetunió a jelenlegi román kormányral⁶⁵ is hajlandó szóba állni. Felajánlja segítségét az ország németektől való megszabadítására, amennyiben ez a kormány kész lenne a németekkel szembeni ellenállás megszervezésére.”⁶⁶ Kollontaj asszony a megrökönyödött román követet titoktartásra kérte az „angolszászokkal” szemben. Értésére adta, hogy „Romániának *közvetlenül* velük, az oroszokkal kell megegyeznie, hiszen szomszédai!”⁶⁷ A szovjet kormány elhatározta, hogy jobb megoldás híján, két vasat fog a tűzben tartani: a fegyverszüneti feltételeit megküldi Antonescu kormányának, ezzel egy időben az ellenzékének, a történelmi pártok vezetőinek is.

Novikov szovjet nagykövet 1944. április 8-án Kairóban nyújtotta át a szövetségeseknek a külügyi népbiztosságban kidolgozott román *előzetes* fegyverszüneti feltételeket. A katonai megadás módozatán kívül — éppúgy, mint a finn esetben — a békeszerződésre jellemző *területi és jóvátételi* rendelkezések kerültek be a szovjet minimális, tehát feltétlenül elfogadandó előírások közé. Churchill kifejezett kívánságára egyetlen ponton, Erdély vonatkozásában módosít

⁶³ Annektálni

⁶⁴ Uo. Lásd még Mocanu id. mű 180.

⁶⁵ Vagyis Ion Antonescu marsall kormányával

⁶⁶ Hoover, Duca Papers, The Diary of I. G. Duca, az 1944. április 13-i beszélgetés egy részét idézi: I. G. Duca: Cronica unui român în veacul al XX-lea (Egy román krónikája a XX. Században), III. kötet, Ion Dumitru Verlag, München, 1985. 97.

⁶⁷ Uo. Kollontaj asszony 1944. április 11-i és 12-i közlései. L. még Mocanu id. mű: 182–183. 185–186.

tották a szöveget:⁶⁸ „Erdély egésze vagy nagyobb része, a békerendezésben való megerősítéstől függően kerül vissza Romániához”.⁶⁹ A State Department megfogalmazása ezzel egybeesett – „a terület végső hovatartozásának meghatározását az általános békerendezésig kell halasztani”.⁷⁰ MacVeagh a State Department kívánságát Kairóban közölte Novikovval. A megadás sürgősségére tekintettel az amerikai nagykövet nem erőltette a saját változatuk elfogadását. Churchill és a State Department egyaránt igényelte, hogy ne csak a szovjet, hanem az angol és az amerikai kormány bukaresti politikai képviselője megnyitása is kerüljön be a fegyverszüneti feltételek V. pontjába.⁷¹ Az erdélyi kérdés megoldását *nyitva hagyta* az eredeti szovjet javaslat és az angol–amerikai, a határkérdést a békerendezésig felfüggesztő tétel.

Cloyce Kenneth Huston, a State Department román referense 1944. április 11-én foglalta össze a szovjet fegyverszüneti javaslat eltéréseit az Európai Tanácsadó Bizottság elé terjesztett amerikai tervezettől. Megállapította, hogy „a feltételek alapvetően orosz, és nem egyeztetett szövetséges, háromoldalú feltételek. Azon a feltevésen alapulnak, hogy a Romániával folytatott háború kizárólag Oroszország ügye. Mindaddig az amerikai kormány úgy járt el, hogy a megadási feltételeket közösen Londonban, az Európai Tanácsadó Bizottság fogja kidolgozni. A Romániára vonatkozó amerikai tervet az amerikai képviselő⁷² a testületben kézhez is kapta.⁷³ Az Európai Tanácsadó Bizottság elé terjesztett orosz tervezet gyökeresen eltér a State Department, a megadási okmányokat előkészítő biztonsági munkacsoport⁷⁴ által kidolgozott, a vezérkar⁷⁵ jóváhagyását bíró javaslattól.”⁷⁶ Az amerikai terv a *feltétel nélküli megadás elvén alapult. Előírányozta a katonai megszállást, ezért a megszálló hatóságok felállítása, a leszerelés, a közlekedés-szállítás ellenőrzése, a háborús bűnösök megbüntetése, a megkülönböztető törvényhozás megszüntetése* ügyében részletes rendelkezéseket tartalmazott. Az orosz javaslatok területi vonatkozásban is eltértek az amerikai felfogástól. A szovjet kormány abból indult ki, hogy *Besszarábia és Észak-Bukovina a szovjet állami határokon belül fekszik*. A State Department arra az álláspontra helyezkedett, hogy Besszarábia státusa *nyitott kérdés*, és még ennél is kétségesebb az Észak-Bukovinára vonatkozó orosz követelés megalapozottsága. Az oroszok támogatták Erdély egészére vagy nagyobb részére vonatkozó román követelést, ezzel szemben az amerikai külügyminisztérium az erdélyi kérdés eldöntését a háború utánra kívánta halasztani, noha Washington sem tekintette kielégítőnek, vagy véglegesnek az 1940-es bécsi döntőbíráskodás vonatkozásában. A State Department diplomatái elismerték ugyan, hogy a román haderőt a németek és a magyarok elleni harcban felhasználhatnák, de azoknak a hátrá-

⁶⁸ Ezt dőlt betűvel jelzem – F.M.

⁶⁹ subject to confirmation at the peace settlement

⁷⁰ deferring the definitive disposition of this territory to the general peace settlement

⁷¹ NARA RG 59. 740.00119 European War 19,39/2471d. Cordell Hull 1944. április 11-i távirata Kairóba.

⁷² John Winant londoni amerikai nagykövet

⁷³ Az amerikai javaslatot 1944. február 8-án terjesztették be.

⁷⁴ Working Security Committee.

⁷⁵ Joint Chiefs of Staff.

⁷⁶ NARA RG 740.00119 EAC/184a

nyoknak is tudatában voltak, amit a román csapatok hadműveleti, vagy megszállói alkalmazása jelenthetett a magyar, valamint a vitatott erdélyi területeken. Mindalkalmazása jelenthetett a magyar, valamint a vitatott erdélyi területeken. Mindalkalmazása jelenthetett a magyar, valamint a vitatott erdélyi területeken. Mindalkalmazása jelenthetett a magyar, valamint a vitatott erdélyi területeken. Mindalkalmazása jelenthetett a magyar, valamint a vitatott erdélyi területeken.

Cordell Hull külügyminiszter tárgyalási alaputasítást küldött MacVeagh nagykövetnek Kairóba: „az erdélyi cikkelyt elvileg kifogásoljuk. A bécsi kényezkedés területi megosztását nem tekintjük többé érvényesnek. *Amíg a háború folytatódik, kétséges, hogy olyan határ vonható meg, ami a régió stabilitásához hozzájárulna.* Erdély sajátos kérdését alapos megfontolás után az általános európai rendezés során lehet megoldani. Ugyanez a felfogásunk Besszaróbia és Észak-Bukovina státusáról. Ezekre a területekre vonatkozó orosz követelések megalapozottak. *Az oroszok elvégre elfoglalták e tartományokat, a rovetelések megalapozottak. Az oroszok elvégre elfoglalták e tartományokat, a rovetelések megalapozottak.* Feltételezhető, hogy az oroszok teljesen figyelmen kívül fogják hagyni az 1940-es szerződést⁷⁸ módosító javaslatot.” Cloyce Kenneth Huston, a State Department román referense sem azért terjesztette elő észrevételeit, hogy az orosz javaslat elfogadását megakadályozza. Emlékeztetőnek szánta feljegyzését, hogy a rendezésben az amerikai-szovjet koncepcionális különbségeket hosszabb távra „észben tartásák”. Másfél év múltán aztán a Külügyminiszterek Tanácsa londoni, 1945. szeptemberi ülésén valóban ütköztek egymással a szovjet- és az amerikai tervek, súlyos változást idézve elő a szövetségesek egymás közötti viszonyában. A fegyverszünet-tervezetek különbségei ugyanis egybeestek a későbbi békeszerződés-tervezetek eltéréseivel. A két nagy szövetséges összecsapása a békerendezés egymásnak ellent mondó szovjet és amerikai felfogásából fakadtak. 1944 tavaszán nem a háború utáni rendezés hosszú távú megfontolásai, hanem a sürgős, hadműveleti szempontok hatották át a szövetségesek román fegyverszüneti vitáit. Minden egyéb megfontolásnál súlyosabban esett latba, hogy Romániát a normandiai partraszállás előtt ugrasszák ki a háborúból. Marshall tábornok ezért egy kézlegyintéssel söpörte le a State Department akadémikusokoskodásait. A közös-amerikai-angol vezérkar nevében rögvést megadta a jóváhagyást a román megadási feltételek átnyújtásához. Az Európai Tanácsadó Bizottság 1944 tavaszán a román fegyverszünet kidolgozásában semmilyen szerepet sem kapott. A fegyverszünet háromoldalú, szövetséges ellenőrzése a szovjet megadási okmány tervezetében említésre sem került.

1944. április 12-én Moszkva Frederic Nanu stockholmi román követnek, illetve Kairóban Ştirbey hercegnek a következő fegyverszüneti feltételeket⁷⁹ jutatta el:

I. Hét román hadosztály harcol a németekkel együtt a Krím-félszigeten, három Odessza körzetében, és három Kisinyov (Chişinău) körzetében. A román

⁷⁷ NARA RG 59. 740.0011 EW (Peace)/3-2744, lásd még FRUS 1944. Vol. IV. 172-173.

⁷⁸ Szovjet-román „szerződés” 1940. június 27-én nem született, mivel a román kormány egyszerűen elfogadta a szovjet ultimátumot, kiürítette Besszaróbia és Észak-Bukovina területét.

⁷⁹ CAB 66/54/46-Armistice Terms for Roumania-WP (44) 496, NARA RG 59, Mocanu id mű 183-184.

hadosztályok tegyék le a fegyvert a Vörös Hadsereg előtt, vagy támadják hátba a németeket a Vörös Hadsereggel együtt. A szovjet kormány fegyverletétel, vagy a németek megtámadása esetén kész a román hadosztályokat, fegyverzetüket kiegészítve, Antonescu marsall, vagy Maniu rendelkezésére bocsátani.

II. A *minimális* szovjet feltételek:

1. Románia szakítson a németekkel, harcoljon a szövetséges csapatok oldalán, beleértve a Vörös Hadsereget, a németek ellen Románia függetlensége és szuverenitása helyreállításáért.
2. A román–szovjet határ az 1940-es szerződésnek megfelelően helyreáll.
3. Jótétel a Szovjetuniónak a román hadműveletekkel és a szovjet területek megszállásával okozott károk megtérítésére.
4. A szovjet és szövetséges hadifoglyok és internáltak visszaadása a szövetségeseknek. Amennyiben a minimális feltételeket Románia rövid időn belül nem fogadja el, még kedvezőtlenebb feltételeknek fogják alávetni.

III. A szovjet kormány nem óhajtja Románia megszállását a fegyverszüneti időszakban. A szovjet és más szövetséges csapatok, amennyiben a katonai helyzet megkívánja, szabadon mozoghatnak minden irányban a román területen. Románia kormánya minden segítséget megad a szövetséges csapatok mozgásához a szárazföldön, a levegőben és a vízen.

IV. A szovjet kormány a bécsi döntőbíráskodást⁸⁰ igazságtalannak tekinti. Egyetért azzal, hogy Erdély egészét, vagy nagyobb részét a békerendezésben a szovjet haderő a román haderővel közös hadműveleteket kezdjen a magyarok és németek ellen.⁸¹

V. Amennyiben Románia a kapcsolatok felvételére katonai képviselőkön (tábornokon) kívül politikai képviselőt is kíván küldeni a Szovjetunióba, a szovjet kormánynak ez ellen nem lesz kifogása.

A szovjet *divide et impera*

Antonescu marsall Wilson tábornoknak de Chastelain angol alezredes rádióadóján keresztül válaszolt. Ezen az úton kapta meg a fegyverszüneti feltételek is. Az angol Special Operation Executive Maniuhoz küldött ejtőernyős missziója az *Operation Autonomous*⁸² földet érésének első pillanatában elveszítette „önállóságát”. A román hadsereg katonái ugyanis rögvest lefoglalták az angol tiszteket. Ion Antonescu a Bukarestben őrizet alatt tartott de Chastelaint és Ivor Portert az angolokkal való érintkezésre használta. A marsall üzenete hamarosan Sztálin tudomására jutott. A Gazda a román diktátor táviratából azt olvasta ki, hogy a nyugatiak a háta mögött különbékét kötnek Antonescuvál.

⁸⁰ 1940. augusztus 30.

⁸¹ A román kiadványokban rendszeresen, a fegyverszüneti feltételek szövegét tudatosan félrefordítva, Erdély egészét, vagy legnagyobb részét említik, kihagyva a békerendezéstől *feltételezetten*

⁸² Porter, Ivor: *Operation Autonomous. With SOE in Wartime Romania*, Chatto and Windus, London, 1989. 8.

London és Washington a szovjet gyanú eloszlatására 1944. május 1-én drasztikusan megszakította a kapcsolatot Ion Antonescuval.⁸³

A Foreign Office válaszüzét elé került. A *háromoldalú, angol-amerikai-szovjet* döntéshozatal az olasz és a román esetben egyaránt megbukott. Moszkvát Európa keleti felében nem kötötte a szövetséges megegyezések béklyója. Sztálin vonhatta meg a térség országainak határait, határozhatta meg rendszereik természetét, külpolitikái orientációjukat, sőt mi több az angol és az amerikai befolyást is teljesen kizárhatta. Az angol diplomatáknak a szovjet szándékokat illetően semmiféle illúziójuk sem volt. Tudták, hogy Olaszországban a nyugati szövetségesek nem engedtek semmilyen szovjet befolyást, ezért azt tétélezték: Moszkva az olasz precedenst⁸⁴ fogja alkalmazni Kelet-Európában az angol-amerikai érdekeltség eliminálására. A Foreign Office Romániával kapcsolatban politikáját máris 1943 nyarán alárendelte a Nagy-Britannia Szovjetunióhoz fűződő viszonyának. Az angol háborús kabinet elhatározta, hogy „nem vállalnak semmiféle kötelezettséget, illetve nem tesznek önálló lépéseket a szovjet kormány teljes jóváhagyása nélkül.”⁸⁵ A pillanat elérkezett, hogy az angol külügyminisztérium álláspontját világosan a szovjet kormány tudomására hozza. Eden 1944. május 5-én Guszev nagykövetnek felajánlotta, hogy „a szovjet kormány *ragadja magához a kezdeményezést* román ügyekben, míg az angol kormány ugyanezt teszi görög ügyekben.”⁸⁶ Churchill 1944. júniusban indítványozta az egyezmény érvényének kiterjesztését Bulgáriára és Jugoszláviára is. Rooseveltt hevesen ellenkezte az angol-szovjet „érdekszféra” egyezséget. A Foreign Office valójában nem a befolyási övezetekre osztást szorgalmazta, hanem a *megelőző diplomácia* eszközeivel a két nagyhatalom közvetlen összeütközését kívánta elkerülni, a nagyhatalmak „önkorlátozó” magatartását⁸⁷ próbálta megvalósítani.⁸⁸ Az angol-szovjet megegyezés ésszerűségét mutatta, hogy Visinszkij külügyi népbiztos helyettes éppen a bolgár fegyverszüneti tárgyalások előtt erősítette meg: Moszkva tartja magát a megállapodáshoz.⁸⁹

Mani 1944. május 25-én újabb megbízottat küldött Kairóba, a népszövetségi tárgyalásokban járatos, angolbarát Constantin Vișoianut. Az újabb román misszió a cselekvés halogatását leplezte. A szövetségesek és a román küldöttek között hónapokon keresztül folytatódott a huzavona. A parasztpárti vezér egy-

⁸³ NARA RG 59. 740.00119 European War 1939/2555, CAB 66/54/46-Armistice Terms for Roumania-WP (44) 496.

⁸⁴ Lásd: *Fülöp Mihály*: Az Európai Tanácsadó Bizottság (1943-1945). A genezis és az olaszországi precedens. *Múltunk* 2005/2. 4-35.

⁸⁵ FO 371. 40729-32 Reconstruction: Machinery for the direction of UN policy in S.-E. Europe and preparation of armistice terms for Axis satellites-U, FO 371.39255-6 Soviet draft armistice terms: Tripartite discussions.

⁸⁶ Eden 1943. március 8-i levelének magyar fordítása: *Mezei Géza*: Befolyás vagy hegemonia? A háború utáni rendezés Kelet-Közép-Európában. A magyar Szövetséges Ellenőrző Bizottság és az angolszász hatalmak Magyarország-politikája 1944-45-ben. Új Mandátum, Budapest, 2001.15. *Paul D. Quinlan*: *British and American Policies toward Romania: 1938-1947* (Los Angeles, 1977). 84. alapján.

⁸⁷ self-denying device.

⁸⁸ *Bruno Arcidiacono*: L'Europe balkanique entre guerre et paix: relations interalliées et partage en sphère (Relations internationales, no. 47. automne 1986, 350.

⁸⁹ CAB 66/54-Armistice Terms for Axis Satellites-WP (44) 592, Visinszkij 1944. szeptember 22-i közlése Clark-Kerr nagykövetnek.

re újabb feltételeket szabott, anélkül, hogy elkötelezte volna magát a kiugrásra. Maniu megkövetelte, hogy „egész Erdély térjen vissza Romániához”; az összes megszűnt terület román közigazgatás alatt maradjon; a hadműveleti területen kívüli körzeteket, Bukarest fővárost, a szövetséges erők el se foglalják; az új román kormánynak az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában elkobzott rottasság vissza.⁹⁰ Mihály király a súlyos fegyverszüneti feltételek hallatán megtagadta, hogy a kapituláció felelősségét magára vállalja. Az ifjú uralkodó közölte az idős parasztpárti vezérrel, *annak kell kivezetnie a háborúból Romániát, aki belevitte, vagyis a marsallnak*. Amint viszont hírt kapott arról, hogy a Szovjetunió vele szemben Antonescut, sőt mi több, királyi apját, az 1940-es összeomlásnál elkergetett II. Károlyt karolta fel, tüstént Moszkvához fordult, hogy a leszerelt politikusok szovjet átmentésének lehetőségét kizárja.

Az uralkodó a szövetségesek tanácsára 1944. júniusra összekovácsolta a történelmi- és munkáspártokat (a kommunista pártot is) magában foglaló tömörülést. Mihály király a fronton egymás után látogatta meg az átállásra kizselyeselt, megbízható egységek parancsnokait. Grigore Niculescu-Buzești az uralkodó nevében július 1-én küldte meg Stockholmba, Kollontaj asszonynak a szövetségesek oldalára átállás tervét. „Románia megszüntetné a szövetségesekkel szemben az ellenségeskedést; demokratikus kormánnyal váltaná fel az Antonescu-kormányt; proklamálná a fegyvernyugvást; a Vörös Hadsereggel karöltve támadást indítana Erdély visszaszerzésére; a román hadműveleteket a szovjettel összehangolná; az uralkodó a kairói szövetséges főparancsnokhoz fordulna, hogy három, szovjet-amerikai-angol légidesszant brigád bevetésével semlegesítse Romániában a német tartalékokat.” Mihály király Antonescut illetően el kívánta osztakoztatni a „szövetségesek illúzióit”. A kormány leváltásának pillanatától késznek mutatkozott Németországgal az együttműködést megszüntetni, fegyverszünetet kötöni. Ion Gheorghe Duca a szovjet kormány kötelezettség vállalását kérte a svéd fővárosban Kollontaj asszonytól, hogy „az uralkodónak és az ellenzéknek nyújtott fegyverszüneti feltételek *ne legyenek kedvezőtlenebbek* annál, mint amit az Antonescu-rendszerrel szemben támasztottak.”⁹¹ A közös amerikai-angol vezérkar az uralkodó üzenetének megvitatásánál azonnal kizárta a légideszant, ejtőernyős egységek küldésének lehetőségét. A kiugrás pillanatában a nyugati szövetségesek Magyarország és Bulgária közlekedési vonalainak bombázását helyezték ki látásba, hogy megakadályozzák a német utánpótlás Romániába irányítását.⁹² Szemjonov⁹³ szovjet tanácsost a leghalványabb érdeklődést sem mutatta az uralkodó terve iránt. Beneš pártfogoltja, Tătărescu⁹⁴ iránt kérdezősködött. Duca, aki

⁹⁰ NARA RG 59, 740.00119 European War 1939/2555

⁹¹ Hoover, Duca papers, The Diary of I. G. Duca.

I.G. Duca: *Cronica unui român în veacul al XX-lea* (Egy román krónikája a XX. Században), III. kötet, Ion Dumitru Verlag, München, 1985. Duca – Kollontaj, Szemjonov 1944. május 20, 27, június 27, július 1, 15-i találkozója.

⁹² NARA RG 59, 740.00119 EW 1939/6–2944, Leahy 1944. július 4-I átírat a State Departmentnek.

⁹³ Kollontaj asszony első diplomata beosztottja, követtanácsos Stockholmban.

⁹⁴ Beneš 1943. decemberi moszkvai tárgyalásain ajánlotta Tătărescut Sztálin figyelmébe.

apja révén jól ismerte a legionáriusokkal valaha együttműködő miniszterelnököt, jóllehet Tătărescu „ügyességét” nem vonta kétségbe, ámde a politikust jellemtelen, demagóg és opportunistá alaknak tartotta.⁹⁵

Moszkva 1944. június végén Ştirbey herceg útján közölte Bukaresttel, hogy a fegyverszünetet hajlandó kiegészíteni a következőkkel: 1. a román kormány székhelyének szabad övezetet biztosítanak 2. a német csapatoknak 15 napon belül el kell hagynia Romániát 3. a jóvátétel összegét csökkentik.⁹⁶ Ezt az ajánlatot azonban nem Mihály királynak, hanem Antonescu marsallnak és Maniunak küldték. A szovjet fővárosban nem tekintették politikai tényezőnek a királyi udvart. Moszkva hallgatásának megtörésére az uralkodó és a román ellenzék 1944. augusztus 8-án elhatározta, hogy Aldea tábornokot a katonai átállás összehangolására a szovjet fővárosba küldi. Ion Gheorghe Duca végtelennek tűnő várakozás után, több mint két hét múltán, megkésve, a szövetségesek oldalára történt átállás napjának délutánján vehette át a fogadókészségről a választ Stockholmban.

A Vörös Hadsereg 1944 késő tavaszán és nyarán a Kárpátokhoz és Románia szívéhez közeledett. A Krím-félszigeten az 1943. november 8-án bekerített 17 román hadosztályból a megmaradt hét 1944. május 10-én tette le a fegyvert. A román csapatok veresége felért egy második Sztálingráddal. A Romániával szembeni győzelem kilátása rohamosan csökkentette a szovjet tárgyalási készségi politikai szándék is elpárolgott a román átállás elősegítésére. Mire a címzetek a román kívánságokkal kiegészített szovjet feltételeket kézhez vették, az események már túlhaladtak rajtuk. Ion Antonescu Hitlert Klessheimben biztosította arról, hogy a végsőkéig folytatja a harcot Németország oldalán. Ştirbey herceg és Constantin Vişoianu kairói tárgyalásai egyhelyben topogtak. Küldetésük eredménytelenségét Maniu is belátta. Románia „területi jogainak” biztosítása, Erdély megszerzése veszélybe került. A román politikusok Erdély vonatkozásában teljes bizonytalanságban őrlődtek a szovjet politika valódi indítékait illetően.

A külügyi népbiztos a magyar béketapogatózásokra adandó álláspontját Washington és Londonnal: „a szovjet kormány nem tekinti teljes mértékben igazolhatónak a Németország diktátumával, 1940. augusztus 30-án Bécsben hozott úgynevezett döntőbírói ítéletet, amely Magyarországnak juttatta Észak-Erdélyt.”⁹⁷

Geiger Béla (Grigoriev) a külügyi népbiztosság román-magyar referense, 1943 őszén az első szovjet béketervet még az autonóm Erdélyről készítette.⁹⁸ Sztálin Romániát és Magyarországot Erdély birtoklásáért versenyeztette. A Gazda 1944 nyarán Rákosi Mátyással közölte: „a kérdés megoldása a szovjetellenes hogy az egyik vagy a másik ország milyen erőfeszítésekre képes a fordításában.” háborúból való kilépésre, és a fegyverek a németek ellen való fordításában.”

⁹⁵ Hoover, Duca papers, The Diary of I. G. Duca. I. G. Duca: Cronica unui român în veacul al XX-lea (Egy román krónikája a XX. Században), III. kötet, Ion Dumitru Verlag, München, 1985. Duca - Szemjonov 1944. augusztus 18, 22-i találkozója.

⁹⁶ NARA RG 59, 740.00119 EW 1939/6-2644

⁹⁷ Juhász Gyula: Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban. Budapest, Kossuth, 1978. 159.

⁹⁸ Geiger Béla — birtokomban lévő — írásaiból 1949-ben kandidátusi értekezést készített.

A Gazda Rákosinál a magyar kiugrás előkészületei iránt érdeklődött: „Mi tudunk a románok ilyen irányú erőfeszítéseiről. Ştirbey Kairóban tartózkodik. Mik Magyarország perspektívái ebben a vonatkozásban?”⁹⁹ A Három Nagy külügyminisztériumaiban 1943–1944-ben, közel egy időben hasonló elképzeléseket fogalmaztak meg a Magyarországnak ítéendő területsávról, a módosításhoz kapcsolódó lakosságcsereéről, az erdélyi autonómiáról. Ezek részben Sabin Manuila és a Teleki Intézet 1940 nyarán kidolgozott javaslatain alapultak. A *kisebbség határmódosítás* lehetőségének mérlegelésénél abból indultak ki, hogy a román kormányküldöttség a turnu-severini tárgyalások alkalmával maga javasolta a megoldást.¹⁰⁰ Úgy tűnt tehát, hogy a „kis-partiumi” terület átcsatolást Románia hajlandó lenne elfogadni.

Sztálin és Molotov azt a stratégiát kereste, amivel Romániát és Magyarországot egyaránt a szovjet politika jármába tudta hajtani. Litvinov külügyi népbiztos helyettes, a béke-előkészítő bizottság vezetője 1944. június 5-én foglalta össze Erdély vonatkozásában Moszkva politika számításait. Abból indult ki, hogy „az Egyesült Nemzeteknek semmilyen kötelezettségük sincs Erdélyre nézve, amennyiben a trianoni békeszerződés, vagy bármilyen más formális kötelezettségvállalás hatályát veszítette, ugyanis Magyarország és Románia egyaránt ellenes államok.” A bécsi döntést azért nem tekintette megoldásnak, mert az a román–magyar ellentétet mélyítette, a német hegemoniát erősítette, Magyarországra és Romániára egyaránt fokozta a német nyomást. Litvinov úgy vélte: „az olyan döntést hozni, amely mind Magyarország, mind Románia részére elfogadható lenne, s ne váltaná ki egyik, vagy másik elégedetlenségét. Erdély felbontása az etnikai vonal mentén lehetetlen, mert a lakosság mindenütt vegyesen települt. A magyarok jóval kevesebben vannak, mint a túlnyomó többséget képező románok. A magyar székelyek¹⁰¹ kompakt, mintegy félmillió s többen Erdély keleti részén élnek. A jelenlegi helyzet tarthatatlanságát éppen a bécsi döntésből adódó felosztás okozta, a lakosság kevertsége ebből származik. Ezt a egyedül csak Magyarország húzott hasznot. Még kevésbé lenne helyes egész Erdély bekebelezése Magyarország által, tehát az első világháború előtti helyzet visszaállítása” – érvelt a szovjet béke-előkészítés vezetője.

Litvinov¹⁰² szerint a szovjet fenntartások Magyarországgal szemben abból táplálkoztak, hogy „Magyarország volt az első állam, amely csatlakozott az Antikomintern paktumhoz. Mi több, a két háború között Magyarország nem mutatott semmi hajlandóságot a Szovjetunióhoz való közeledésre. Ellenkezőleg

⁹⁹ Fülöp Mihály-Vincze Gábor: Vasfüggöny Keleten. Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről, 1948–1955. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2007. 312.

¹⁰⁰ Lásd: Fülöp Mihály: A Quai d’Orsay 1945. szeptember 6-i Erdély terve, Századok, 2007/1. c. iratközlésem bevezetője 93., L. Balogh Béni: A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés. TLA, Pro-Print, Csikszereda, 2001. 229–237.

¹⁰¹ A megfogalmazás az eredeti szövegben így szerepel – F. M.

¹⁰² Valójában Pásztor Péter elemzése szerint a fenntartások Litvinov személyes elfoglaltságát tükrözték. A moszkvai magyar követség jelentései, 1935–1941, Századvég, 1992, Jungert-Arnóthy Mihály: Moszkvai napló, Zrínyi, Budapest, 1989.

részt vett minden a Szovjetunió ellen irányuló lengyel intrikában. Minden indok nélkül belépett a Szovjetunió elleni háborúba, noha nem is voltak olyan igényei a Szovjetunióval szemben, mint Finnországnak és Romániának. Hadsegégeinek létszámához viszonyítva Magyarország a keleti fronton katonailag többet segített a hitleri Németországnak, mint akár Olaszország. Mindezekért Magyarország jutalmat adni, hódítási szándékainak elébe menni, több lenne, mint esztelenség¹⁰³ – írta a szovjet külügyi népbiztos helyettes. Litvinov kizárólag akkor látta lehetségesnek Erdély Magyarországgal való újraegyesítését, „ha olyan körülményeket hoznának létre, amelyek biztosítanák Magyarország, ha olyan körülményeket hoznának létre, amelyek biztosítanák Magyarország szoros és hosszantartó együttműködését a Szovjetunióval. Ilyen együttműködés azonban csak az országban végbemenő teljes változás esetén, vagyis a jelenlegi uralkodó osztályok eltávolítása után lehetséges.” A fordulat nélkül nem látható „olyan elemeket”, akikre az együttműködés támaszkodhatna. Litvinov úgy látta, hogy „az elmúlt huszonöt évben az összes legális politikai párt — beleértve a kisgazdapártot és a szociáldemokrata pártot — egymással versengett a Szovjetunióval szembeni ellenségeskedésben.” Litvinov Magyarország szomszédainak a pártját fogta: „mi több, Magyarország még folytatja az ellenségeskedéseket velünk, a baráti Csehszlovákiával szemben, amelynek Ukrajnától vissza kellene kapnia Kárpátalját és Jugoszláviával szemben is, amelynek vissza kell kapnia a Magyarországot által elfoglalt területeit.”

A külügyi népbiztos helyettes a kérdés román oldalát is vizsgálta: „Románia is ellenséges ország, amely büntetést érdemel, nem jutalmat. Teljesen elképzelhető részére Erdély átadása szilárd biztosítékokkal; a Szovjetunióval való szorosan és hosszantartó együttműködés, valamint Besszarábiára és Bukovinára vonatkozó igényeiről való teljes lemondás esetén. Ily módon Románia Erdéllyel szemben megfelelően kompenzálva volna Besszarábia és Bukovina visszaadásáért, rá lennének utalva a Szovjetunió támogatására Magyarországgal szemben. Magyarország sohasem fog belenyugodni Erdély végleges elvesztésébe.” Litvinov indoklásként hozzáfűzte: „Magyarországgal ellentétben, Romániában még a háború előtt voltak pártok, amelyek hajlandók voltak a Szovjetunióval együttműködni. Erdély visszacszerzése esetén az ilyen kooperációnak követője lehetne a Nemzeti Párt, élén Maniuval. Ezen felül a Romániával való újraegyesülés megfelelően önrendelkezési jognak. Az Egyesült Nemzetek ezt üdvöznék. A szovjet koronának más okai is lennének a nemzetek önrendelkezési joga mellett kiállításához és az egyetértéshez – Lengyelország! Lengyelország ugyanis Nyugat-Ukrajnára és Belorussziára szóló igényeit történelmi jogra való hivatkozással támasztotta alá”. Litvinov ezért azt ajánlotta: minden területi probléma megoldásánál a történelmi érveléssel szemben az *etnikait* kell előnyben részesíteni.

A külügyi népbiztos-helyettes Erdély átadását az egyik, vagy a másik vereségetársnak attól tette függővé, hogy mennyire tudnak tőlük a tartós együttműködésre hosszú távú biztosítékokat kapni. „A politikai kapcsolatokban a

¹⁰³ Litvinov érvelése itt egybecseng Sztálin 1941 decemberében Eden angol külügyminiszternek elmondott fejtegetéseivel, Molotov már idézett 1943. június 7-i levelével. A szovjet politikusok Magyarország megbüntetését követelték. L. még: *Juhász Gyula: Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban id. mű 158–159., Juhász Gyula: Út a párizsi békéhez in: Társadalmi Szemle 1989/8–9. sz. 15.*

hála hamar elpárolog. A területek elvesztése okozta elkeseredés sokáig nem múlik el. Ehhez nem elegendő Románia írásbeli biztosítéka.” – állította. „Amennyiben szilárd biztosítékokra nem számíthatnának, szovjet szempontból az önálló erdélyi állam létrehozása a legelőnyösebb, amennyiben azt valamely föderáció vagy szövetségek keretében képzelik el. Az ötmillió lakosú, százezer négyzetkilométeres Erdély nagyobb lenne, mint más európai államok, jelentős gazdasági erőforrásokkal rendelkezne. Erdély ütközőpont, *Erisz almája* lenne Magyarország és Románia között. Nem tudna egy erős nagyhatalom védelme nélkül létezni, amely ebben az esetben a Szovjetunió lenne. Egy ilyen döntés még inkább összhangban lenne az önrendelkezési joggal. Előnyei számunkra más változatokkal összehasonlítva: nem járulna hozzá sem Magyarország, sem Románia megerősítéséhez. Az új állam ellenőrzése lehetővé tenné számunkra nagyobb nyomás gyakorlását mindkét államra és akadályt jelentene mindkettő számára egy velünk szemben ellenséges kombinációba belépésre. Ez az ellenőrzés növelni tudná befolyásunkat a balkáni államokra, különösen a Bánáttal határos Jugoszláviára.” – írta a szovjet diplomata. Litvinov ezért javasolta Sztálinnak: „a döntés mindenesetre saját magunk vonatkozásában az, hogy *Erdélyt legalábbis átmenetileg meg kell ragadnunk*, amíg a kilátások az együttműködésre Romániával vagy Magyarországgal tisztázódnak”¹⁰⁴

Az 1944. áprilisi előzetes fegyverszüneti feltételek, valamint Litvinov júniusi összefoglalója egyaránt nyitva hagytak bizonyos lehetőséget a trianoni magyar-román határ módosítására. A szovjet politika 1944 nyarán a két ellenséges állammal szemben még nem kristályosodott ki véglegesen. Ebből származott az elhatározás, hogy „Erdélyt átmenetileg megragadva” a területi kérdést a román illetve a magyar politika befolyásolására használják fel. Erre az első kínálkozó alkalmat felhasználva, 1944. november közepén a szovjet katonai közigazgatás észak-erdélyi bevezetésével került sor. Moszkva lépéseit a szovjet területi igények érvényesítése, a tartós együttműködés, a befolyásszerzés szándéka vezérelte. Ebből a szempontból másodlagosnak, említett érdekei alátámasztására használhatónak tűnt az érvelés, amely a két ország háborús magatartását, politikai erőinek együttműködési készségét Magyarország számára hátrányosan különböztette meg. A szovjet külpolitika Magyarország számára hátrányos elhatározását a maga javára igyekezett kihasználni. Az összefogási kísérleteket, a konföderációt határozottan ellenezte. Mindkét államot gyengíteni kívánta. Litvinov lemmájára: a néprajzi elvet részesítette előnyben a történelmivel, a terület átmenetileg elszakított ki a Romániával szembeni szovjet *gyakorlat*, amit Sztálin legfőbb eurótosabban brutális beavatkozásai fémjeleztek.

¹⁰⁴ Tofik I. Islamov – Tatjana A. Pokivailova: Transylvanskij vopros vengero-ruminskij territorialnij spor i SSSR 1940–1946. Dokumenti. Moszkva, Rosspen, 2000. 233–237. Kiemelés tőlem – F. M.

ként érte a román társadalmat, a szövetségeseket, és természetesen Hitlert is. Az következett be, amire senki sem számított. Az ifjú uralkodó szállt szembe Ion Antonescuval. Közvetlen környezetére támaszkodva, az ellenzék nélkül hajtotta végre az akciót. A király a fordulat végrehajtását követően a palotába hívatta a politikai pártok bujdosó vezetőit. *Egyik sem került elő másnap hajnalig.* Egyedül Lucrețiu Pătrășcanu¹⁰⁹ és Ceaușu mérnök álnéven Emil Bodnaraș¹¹⁰ jelent meg nála. Hevesen rátámadtak: „Urunk, királyunk, mit tett? Szerencsétlenségbe taszított bennünket!”¹¹¹ A kommunisták ugyanis arra készültek, hogy a Vörös Hadsereget bevárva, maguk veszik át a hatalmat, valahogy úgy, ahogy két hét múlva Szófiában bekövetkezett. Bodnaraș, aki fegyvereseket hozott magával, a letartóztatottak csoportját Bukarest külső kerületébe vitette. A parasztpárti vezért a király udvarmestere, Mocșoni-Ștircea báró telefonon értesítette. Az uralkodó Iuliu Maniut kérte fel kormányalakításra. Maniu, Ion Michalache és Nicolae Penescu¹¹² jelenlétében határozottan visszautasította az uralkodó kívánságát.¹¹³ Az idős parasztpárti vezér katonai kormányt javasolt, a négy párt egy-egy képviselőjének részvételével. A fegyverszünet katonai megadási okmány, azt katonáknak kell végrehajtani- bizonygatta Maniu. Mihály király, miután a politikai vezérek cserbenhagyták, jobb híján sebtében nevezte ki a kormány elnökének Constantin Sănătescu tábornokot, katonai irodájának vezetőjét. A pártok vezetői egy-egy államminiszterrel képviseltették magukat. Grigore Niculescu-Buzești a külügyminiszteri, Lucrețiu Pătrășcanu az igazságügyminiszteri tárcát kapta. A király a fordulat hírére a palotába siető von Killinger¹¹⁴ német követtel közölte, hogy Antonescu lemondott, fegyverszünetet kérnek, Németország rendelje el csapatai azonnali és erőszak nélküli visszavonását.

1944. augusztus 23-án este tíz órakor a király beolvasta proklamációját a rádióban: „az ország teljes katasztrófától megmentésére egy út létezik: kilépjünk a Tengelyhatalmakkal kötött szövetségből és azonnali hatállyal megszüntetjük a háborút az Egyesült Nemzetekkel szemben... az új nemzeti egységkormányt felhatalmaztam a békekötésre az Egyesült Nemzetekkel. Románia elfogadta a Szovjetunióval, Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal kötött fegyverszünetet, beszüntette az ellenségeskedéseket a szovjet hadsereg ellen, megszüntette a hadiállapotot Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal. Főoroszágunk függetlenségét és azt, hogy nem avatkoznak belügyeinkbe. Elismerték a bécsi diktátum igazságtalanságát, amivel Erdélyt elrabolták tőlünk... a szövetséges hadseregekkel és az ő segítségükkel, a nemzet összes erőit mozgósítva,

¹⁰⁹ Kommunista ügyvéd, 1944–1948 között igazságügyminiszter.

¹¹⁰ Bodnaraș (ukrán neve Bodnarenko), a harmincas években szovjetekhez átállt, besszarábiai származású, NKVD iskolát végzett, a Securitate megalapítója, 1944–1947 között vezetője, 1948-tól hadügyminiszter, a szovjetek bizalmi embere.

¹¹¹ Mihály királlyal folytatott beszélgetésem hangfelvétele alapján közlöm. Románul: „Ma-iestatea, ce-ați făcut? Ne-ați nenorocit!”

¹¹² Nicolae Penesco: La Roumanie de la démocratie au totalitarisme, 1938–1948, Contrepoint, Paris, 1983, 69–70.

¹¹³ Mocșoni-Ștircea báró, az uralkodó legközelebbi híve, Maniu gyáva viselkedését élete végéig nem merte közölni Mihály királlyal.

¹¹⁴ Manfred von Killinger német követ, nem várva be, hogy a szovjet csapatok letartóztassák, 1944. szeptember 2-án öngyilkosságot követett el.

átlépjük az igazságtalan bécsi döntéssel ránk erőszakolt határokat, hogy *felszabadítsuk Erdély földjét az idegen megszállás alól.*”¹¹⁵ A királyi proklamáció azt a hamis benyomást keltette, hogy Románia máris fegyverszünetet kötött a szövetségesekkel, a szovjet és az *angol-amerikai* haderő román területre lép. A román társadalomban olyan illúzió ébredt, hogy az átállással egy csapásra biztosították Románia függetlenségét és egyben megszerezték Erdélyt. Másnap hajnali három órakeresztül gépkocsioszlop indult el a palota udvaráról. A második dzsipet maga az ifjú uralkodó vezette. Délután elérték úti céljukat, Bumbești-Jiut, a festői kis falut a Déli-Kárpátok alján. Estére az anyakirálynő is csatlakozott hozzájuk. A királyi család ott készült a jövőre. Szeptember 10-én tértek vissza Bukarestbe. *Távollétükben az események a királyi proklamáció minden egyes pontjára rácáfoltak.* A szövetségesek moszkvai fegyverszüneti tárgyalásai alaposan lehűtötték a sikeres átállás keltette reményeket.

A fordulat pillanatában Maniu német megtorlástól tartott. Valóban, Hitler azonnal elrendelte, hogy „*tapossák el a puccsot!*”. A királyi palotát a német légerő augusztus 24-én délelőtt bombázta. A kormány a Román Nemzeti Bank alagsorába menekült. Románia hadiállapotba került Németországgal. A román–német ellenségeskedések hírére Știrbey és Vișoianu Kairóban, valamint Duca a svéd fővárosban, Kollontaj asszonyon keresztül azonnal a szövetségesek tudomására hozta. A Bukarest külvárosaiból meginduló német támadást román katonák verték vissza, amerikai légi támogatással (bombák tévedésből a román egységekre is hulltak). Aldea tábornok Isztanbult érintve Moszkvába indult. A szövetségesek egy héten belül megjelentek, de nem azért, hogy Románia segítségére siessenek. *Nem légideszant jött, az amerikaiak mentek.* Walter Ross őrnagy, az Office of Strategic Services (O.S.S.) egyetlen, nagyszabású balkáni akciójában a Vörös Hadsereg megjelenése előtt, ezerkétszáz fogságba esett pilótát mentett ki Bariba. Iszterebulból a helyszínre érkezett Frank Gardiner Wisner, az O.S.S. romániai csoportjának vezetője. Az amerikai titkosszolgálat — az ötvenes években Köztes Európa „felszabadításával” megbízott — tisztje, a pilótamentő őrnaggyal néhány nap alatt a román kormányfőtől a királyi udvarig végig látogatta az összes fontos politikai tényezőt. Mindenütt azt a benyomást keltette, hogy Románia számíthat az Egyesült Államok támogatására.¹¹⁶

A Foreign Office ragadta magához a kezdeményezést a román ügyben. Az Európai Tanácsadó Bizottság 1944. augusztus 24-i fegyverszüneti vitáján a *bol-gárral azonos feltételek elfogadását javasolták Románia esetére.* Az angol diplomácia fellépése azonban nem a monarchia és a történelmi pártok átmentését segítette elő, hanem végzetes meggyengítését. London *akadékoskodásai* következtében húzódtak el a román fegyverszüneti tárgyalások; több mint két hét késedelmet szenvedett a kapituláció aláírása; a királynak és az ellenzéknek elő-

¹¹⁵ Mocanu id. mű 249–250. Kiemelések tőlem – F. M.

¹¹⁶ Latham, Ernest H.: Efficient and Rapid: The Letters of Major Walter Ross of OSS on the Evacuation of Allied Airmen from Romania, 30 August–2 September 1944. Romanian Civilization, 1998–1999/3.32–37. Jellemző, hogy az 1944. augusztus 29-szeptember 2-i pilótamentést a hidegháború időszakában Wisnernek, a CIA későbbi műveleti igazgatójának tulajdonították, noha Bukarestben egyetlen hőstette Caradja hercegnő szívének meghódítása volt. Wisner 1945. januárban távozott Romániából.

zetesen megígért feltételeket egyszerűen félrelökték. Az angol kormány az utolsó esélyt is elvette Romániától, hogy független államként nézhessen szembe a szovjet felszabadítókkal. Vinogradov tábornok csapatai augusztus 31-én vonultak be Bukarestbe. Addigra a fővárosban és Olténiában a román csapatok több tízezer német katonát fegyvereztek le.

A román hadsereg és az állami apparátus egy emberként állt a király mögé. Szeptember elején az 1923-as alkotmányt állították helyre. A román átállás legfőbb mozgatórugója Észak-Erdély visszaszerzése. Ez mozgósította a hadtársadalmat. A Vörös Hadsereg a fegyverszünet aláírásáig terjedő három hétben megakadályozta az átállásban szerepet játszó 4. hadsereg átcsoportosítását Erdélybe; több román katonát (166 ezret) ejtett fogságba, mint Sztálingrádnál és a Krím-félszigeten együttvéve;¹¹⁷ a katonákat nem bocsátotta a román vezérkar rendelkezésére; magát a főhadiszállást szeptember 6-ról 7-re virradó éjszaka elfoglalta, a nagyvezérkart a 2. Ukrán Front alárendeltségébe helyezte¹¹⁸, a Olténiában katonai kormányzást, megszállási rendszert vezetett be.

Tolbuhin marsall és Vinogradov tábornok¹¹⁹ az uralkodónál lejjebb senkivel sem volt hajlandó szóba állni. A királyt a bevonulás pillanatában nem találta Bukarestben. Vinogradov, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság későbbi alelnöke a kormányfőhöz csupán szeptember 4-én „ereszkedett le”, de csak azért, hogy közölje: más parancs híján, a katonái *harcoló hadseregként viselkednek*; követelte a német tábornokok, tisztek, katonák, a magyar követség diplomatáinak és személyzetének átadását a szovjet hadseregnek. Előző este Govorov tábornok vette át az Antonescu-csoportot a román kommunistáktól a Vatra Luminoasă negyedben.¹²⁰ Grigore Niculescu-Buzești külügyminiszter 1944. szeptember 3-án tiltakozott a román kormány presztízsét érintő, Románia szuverenitását sértő le-Stahel, Eckart von Tschammer und Osten, Karl Spalcke, Eric Hansen tábornokok, Werner Tillesen tengernagy lefogása és Szovjetunióba szállítása miatt a svéd követségén keresztül nem tudta kicserélni a Németországban rekedt román tiszteket és diplomatákat a német tisztekkel. A kormányfő kétségbeesett táviratot küldött Moszkvába a román delegációnak: „a fegyverszünet aláírásának minden egyes nappal való halogatása *nemzeti katasztrófát* jelent az országnak. A kormány — és különösen a miniszterelnök — tekintélye rohamosan hanyatlik” — üzente.¹²¹

¹¹⁷ A hadifogságba esett katonák 1945 ősze előtt nem térhettek vissza Romániába.

¹¹⁸ *Styemenko, Sz. M.*: A vezérkar a háború éveiben. Zrínyi-Kossuth, Budapest, 1973.166: Sztálin vezérkari tisztjei a romániai előrenyomulás során észlelték, hogy rádión, távirón és telefonon már Servicii Secrete de Informații felderítő tevékenységét a román hadtörténeteszek nemcsak elismerik, hanem az utóbbi években az „antikommunista ellenállás” tetteként igyekeznek beállítani. Lásd *Fülöp Mihály*: Sztálin ajándéka. A Tismăneanu-jelentésről. Magyar Kisebbség, 2008/4.

¹¹⁹ A romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság alelnöke, ténylegesen a fegyverszünet aláírásának pillanatától vezetője.

¹²⁰ Hoover, Ion Gheorghe Duca papers, a román királyi külügyminisztérium rejtjelosztályának megfejtett táviratai, Grigore Niculescu-Buzești külügyminiszter 1944. szeptember 3-i távirat.

¹²¹ Lásd: Hoover, Ion Gheorghe Duca papers, a román királyi külügyminisztérium rejtjelosztályának megfejtett táviratai, valamint rövid összefoglalót közöl: *I. G. Duca*: Cronică unui român în

Constantin Sănătescu tábornok kormányának hatalma teljesen szétfoszlott. A román hadsereg és az államhatalom úgy olvadt el, ahogy a Vörös Hadsereg előre nyomult.

A szovjet vezérkar azonnal le akart sújtani a monarchiára, csak hogy nagy politikai szempontok miatt nem lehetett Mihály királyt rögvest félresöpörni az útból. A Vörös Hadsereg magatartásának hátterét Styemenko tábornok emlékiratai világítják meg: „a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásán, 1944 augusztusának végén, szeptemberének elején meg kellett határoznunk *katonai közigazgatásunk* viszonyát a fiatal román királyhoz, aki továbbra is trónon maradt. Amikor Antonovval¹²² jelentettük a főhadiszállásnak a helyzetet, nemegyszer megjegyeztük, hogy a királyi udvar Romániában óhatatlanul a szovjetellenes elemek központja lesz, és *ellene határozott rendszabályok foganatosítását javasoltuk*. A legfelsőbb főparancsnok,¹²³ mint rendesen, figyelmesen végighallgatott, sietség nélkül pipára gyújtott, a pipaszár végével elsímította megfüstöltött bajszát, aztán így beszélt. *Idegen király – nem a mi dolgunk. A vele szembeni türelem kedvező hatásúnak tetszik a szövetségeseinkkel való kapcsolatainkban is.*¹²⁴ A román népről, amely még hisz a királyi udvarban, mint a fasiszta diktatúra ellenzékében, fel kell tételezni, hogy saját maga eligazodik a monarchia valóságos lényegét illetően. Van alapja annak, ha azt gondoljuk, hogy a román kommunisták sem ülnek majd ölbe tett kézzel, hanem meg tudják értetni népükkel a helyzetet.” A Gazda szavait Styemenko így kommentálta: „ekképpen leckét kaptunk politikai alapismeretekből.”¹²⁵ A szovjet kormányfő kezdetben leckét kaptunk politikai alapismeretekből. *tekintettel* tanúsított — átmeneti — *türelmet* a királlyal és a történelmi pártokkal szemben. Sztálin az alkalomra várt, hogy a monarchiával és a történelmi pártokkal leszámoljon, ámde a megfelelő pillanat még nem érkezett el.¹²⁶ Ebből adódott a szovjet diplomácia és a hadvezetés kettős magatartása.

A külügyi népbiztos mielőbbi fegyvernyugvást sürgetve kormánya nevében 1944. augusztus 25-én megismételte áprilisi nyilatkozatát: Románia függetlenségét és szuverenitását tiszteletben tartják, nem avatkoznak belügyeibe, nincsenek hódító szándékaik. Molotov augusztus 26-án, hajnalok hajnalán rángatta ki Harriman amerikai, és Clark-Kerr angol nagykövetet az ágyából, hogy sürgősen elfogadtassa szövetségeseivel Moszkva álláspontját, miszerint „az új román kormány *presztízsének*¹²⁷ erősítésére” tüstént kössék meg a fegyverszü-

veacul al XX-lea (Egy román krónikája a XX. Században), III. kötet, Ion Dumitru Verlag, München, 1985. 124–146. Grigore Niculescu-Buzești táviratai Alexandru Crețianu ankarai követnek 1944. augusztus 24. és szeptember 12. között – különösen Constantin Sănătescu tábornok 1944. szeptember 5-i távirata. Kiemelés tőlem - F. M.

¹²² A szovjet vezérkari főnök a hadműveletek irányításáért felelős helyettese.

¹²³ Sztálin

¹²⁴ Kiemelés tőlem - F. M.

¹²⁵ *Styemenko, Sz. M.*: A vezérkar a háború éveiben. Zrínyi-Kossuth, Budapest, 1973. 168.

¹²⁶ Sztálin Mihály királynak később a gyémántokkal ékesített Győzelem érdemrendet adományozta, amiből a szerény Generaliszimusz már kettővel megajándékozta saját magát. A király Churchill és Truman részéről is hasonló elismerésben részesült. Tisztjei javaslatára Sztálin nevében egy PO-2-es repülőt is átadtak a királynak, aki trónfosztása után berepülő pilóta lett.

¹²⁷ Kiemelés tőlem - F. M.

netet az áprilisi szovjet feltételek, valamint a román képviselők három kairói javaslatára alapján. Az utóbbi feltételek a román hadsereg szovjet oldalra állását könnyítették meg. Eszerint: 1. a román kormányzék hely megszállástól mentes, szabad övezet marad. 2. a német csapatok tizenöt napot kapnak az elvonulásra. 3. a román jóvátétel összegét csökkentik. A külügyi népbiztos javasolta, hogy az angol kormány új fegyverszüneti javaslatait¹²⁸ a három szövetséges kormány képviselői Moszkvában vitassák meg.¹²⁹ Molotov beleegyezett abba, hogy a román delegációval folytatott megbeszéléseken Harriman és Clark-Kerr részt vehessen. A State Department azonnal elfogadta a szovjet javaslatot.¹³⁰

Grigore Niculescu-Buzești külügyminiszter bejelentette, hogy Románia kész azonnal fegyverszünetet kötni a szovjet fővárosban, diplomáciai képviselőket küldeni Moszkvába és szovjet diplomatákat fogadni Bukarestben. Kérte a németekkel szemben hadviselő, mi több az Egyesült Nemzetekkel szövetséges státus elismerését. Az új román kormány létfontosságúnak tartotta, hogy Bukarest 30 kilométer sugarú körzetébe a szövetséges (szovjet) csapatok ne hatolhassanak be. Alexandru Crețianu ankarai román követ 1944. augusztus 27-én értesítette Bukarestet, hogy — Vinogradov követ közlése szerint — a szovjet kormány fenn tartja a Kairóban közölt feltételeket. Molotov, Clark-Kerr és Harriman Moszkvában fogja aláírni a fegyverszünetet, ahová román delegációt várnak. A fegyverszüneti egyezmény szövege csak akkor válik véglegessé, ha az angol és az amerikai kormány is elfogadja Moszkva javaslatait. A szovjet kormány Grigore Niculescu-Buzești külügyminiszternek „rendkívül határozottan” azt erősítette meg, hogy „állja a szavát”, feltételeit fenntartja, beleértve a főváros körüli megszállástól mentes körzet román kormánynak való biztosítását.¹³¹ Vinogradov ankarai szovjet követ azzal mentegette a román katonák lefegyverzését és fogságba ejtését, hogy a hadvezetés kénytelen így eljárni, mert ellenkező parancsot nem kapott és egyelőre a román és a szovjet főparancsnokság sem állapodott meg egymással. A csapataik előrenyomulását akkor tudják leállítani, román katonák hadifogságba hajtását megszüntetni, ha a fegyverszünet egyezményt megkötik, abban pontosan kijelölik a zónát, ahová a szovjet fegyveres erők nem léphetnek be.

Niculescu-Buzești külügyminiszter 1944. szeptember 1-én az ankarai antatatlanná vált a fegyverszünet késedelme miatt. Bukarest már hónapokkal korábban elfogadta a kairói fegyverszüneti feltételeket. Ezzel szemben Moszkva a fegyverszünet aláírásáig Romániát megszállt országnak tekinti. A szovjet tábornokok nem állhatnak szóba az ellenségnek tekintett román kormánnyal. A Vö-

¹²⁸ William Strang terjesztette az Európai Tanácsadó Bizottság elé.

¹²⁹ CAB 66/54/46-Armistice Terms for Roumania-WP (44) 496, NARA RG 59. 740.00119 EW 1939/8-2644, Harriman 1944. augusztus 26-i távirata

¹³⁰ NARA RG 59 740.00119 E.W. 1939/8-2644 Cordell Hull 1944. augusztus 26-i távirata Moszkvára.

¹³¹ Hoover, Ion Gheorghe Duca papers, a román királyi külügyminisztérium rejtjelosztályának megfejtett táviratai, valamint rövid összefoglalót közöl: *I. G. Duca: Cronica unui român în veacul al XX-lea* (Egy román krónikája a XX. Században), III. kötet, Ion Dumitru Verlag, München, 1985. 124-146. Alexandru Crețianu ankarai követ 1940. augusztus 27-i és 30-i távirata Grigore Niculescu-Buzești külügyminiszternek Vinogradov szovjet követ közléseiről

egy újabbat társított. A Foreign Office kihagyta az új román kormány legfontosabb tételét, vagyis azt, hogy Bukarest körzetébe a szövetséges (szovjet) csapatok ne hatolhassanak be. London azért mondott le a megszállásmentes kormány székhely biztosításáról Románia esetében, nehogy a bolgár kormány velük szemben hasonló privilégiumot követelhesen. Molotov szíves-örömezt fogadta az angol kezdeményezést. A szovjet hadsereg augusztus 31-én este „fel is szabadította” Bukarestet. Az új román kormány sorsa Moszkva kezébe került. Értelmét vesztette a német csapatok szabad elvonulására vonatkozó rendelkezés is, végtére Románia és Németország az átállás pillanatától háborúba keveredett. A Foreign Office ellenben a jóvátétel csökkentéséhez ragaszkodott, ha már azt elhagyni nem lehetett. London és Washington eredetileg az általános európai rendezésig próbálta halasztani a jóvátétel ügyének eldöntését. Mindkét nyugati szövetséges követelte Románia szakítását Japánnal. Az angol nagykövet javasolta az ellenséges (német és magyar) tulajdon zárolását, az ellenséges nemzeti emlékezetében szovjet intézkedésként rögzült az ellenséges javakat igazgató és felügyelő pénztár¹³⁵ felállítását, amely a romániai magyarságot később vagyongyar állampolgárok internálása. A Foreign Office azzal is súlyosbította a fegyverszüneti feltételeket, hogy a szövetséges csapatok és ügynökségek állomásoztatásának jogát; megszállási költségek pénzbeli megtérítését követelte. Egy évniában és Magyarországon a szovjet csapatok osztrák államszerződés megkötéséig való tartózkodására is. Guszev az Európai Tanácsadó Bizottság augusztus 23-i ülésén csupán a szövetséges (szovjet) csapatok szabad mozgását követelte a román területen, azt is csak akkor, ha a hadi helyzet megköveteli. A moszkvai kormányba foglalását. Clark-Kerr viszont kérte, hogy Románia tegyen eleget minden további szövetséges követelésnek, helyezték szovjet ellenőrzés alá a Dunát és a román közlekedési hálózatot. Az angol nagykövet — Churchill áprilist küldenek Bukarestbe.¹³⁶ A külügyi népbiztos 1944. augusztus 31-én fogadta el az angol észrevételeket, az angol-amerikai szöveg a végső változatba is bekerült.

A szövetségesek közötti fegyverszüneti vita középpontjába a Szövetséges Ellenőrző Bizottság felállításának szüksége került. Molotov az olasz precedens alapján semmiféle beleszólást sem kívánt engedni szövetségeseinek a román fegyverszüneti rendszer ellenőrzésébe. Szerinte a fegyverszünet rendelkezéseinek foganatosítása kizárólag a szovjet főparancsnokság hatásköre. A külügyi népbiztos esetleg egy „végrehajtást regisztráló”¹³⁷ szövetséges bizottságot állított volna fel. Ez messze esett az angol felfogástól. A Foreign Office szovjet-amerikai ellenőrző testületet kívánt. Clark-Kerr a jóvátétel ügyének, Harri- man a területi kérdés (Erdély) eldöntését kérte a háború utánra halasztani. Az

¹³⁵ Casa pentru Administrarea și Supravegherea Bunurilor Inamice-CASBI.
¹³⁶ CAB 66/54/46-Armistice Terms for Roumania-WP (44) 496.
¹³⁷ record commission.

amerikai nagykövet katonai missziót és politikai képviselő Bukarestbe küldését helyezte kilátásba. A State Department politikai szempontból újra kifogást emelt az ellen, hogy a román csapatok harcolhassanak Magyarországon, vagy Románia határain kívül. Magyarország és Románia között ugyanis 1944. szeptember 6-án állt be a hadiállapot. A Vörös Hadsereg vezérkara Erdély magyarlakta területein és Magyarország területén vetette be a román hadsereget. Harriman követelte, hogy a háború végén a román hadsereget szereljék le, és helyezték békeállományba. Az amerikai nagykövet a jóvátétel¹³⁸ cikkelyét kárterítéssel és az Egyesült Nemzetek javainak visszaszolgáltatása követelésével¹³⁹ egészítette ki. Molotov elvetette az amerikai formula alkalmazását Erdélyre, miszerint a terület végső hovatartozását az általános békerendezésig halasszák el. Hivatkozott arra, hogy áprilisban Churchill kifejezett kívánságára fogadták el az erdélyi cikkely megfogalmazását, mi több, az angol és az amerikai formula között tartalmilag nem látott különbséget¹⁴⁰. A külügyi népbiztos hajlandó volt beadni a derekát az olasz típusú Szövetséges Ellenőrző Bizottság felállításába, amennyiben a fegyverszünetet *azonnal* aláírják.

A tárgyalások elhúzódása Romániára nézve katasztrofális következményekkel járt. Pătrășcanu Molotovnak tette szóvá a román csapatok lefegyverzését. A külügyi népbiztos *néhány hét időt kért, hogy a szovjet vezérkar magatartását ebben a kérdésben megváltoztassák*. Moszkva az összes román tiltakozást válasz nélkül hagyta. Clark-Kerr angol nagykövet a román küldötteknek beismerte, hogy a tárgyalások elhúzódása Nagy-Britanniának köszönhető. Azzal mentegetőzött, hogy a Romániával hadiállapotban álló Dominiumok (Ausztrália, Dél-Afrika, Kanada, Új-Zéland) véleményét is meg kell kérniük. Barbu Știrbey és Pătrășcanu az amerikai nagykövetet is meglátogatta. A két román küldött Harriman előtt hajbakapott. A kommunista igazságügyminiszter ugyanis abban a hiszemben érkezett Moszkvába, hogy Știrbey Kairóban már aláírta a fegyverszüneti egyezményt. A herceg ellenben a kapituláció elfogadásának ódi-umát a kormány tagjára, vagyis Pătrășcanura hárította. ¹⁴¹ Molotov, Harriman és Clark-Kerr szeptember 6-ra — a jóvátétel kivételével — minden kérdésnek megegyezett.¹⁴² Némi vitát csak az váltott ki, hogy Erdély hovatartozásának kérdését a fegyverszüneti egyezménybe, vagy háromoldalú nyilatkozatba foglalják. Visinszkij részletes tervvel állt elő a Szövetséges Ellenőrző Bizottság státuszának meghatározására. 1944. szeptember 10-re végre kikalapálták a végleges szöveget.¹⁴³ A szovjet–angol–amerikai egyetértésen csak egy hajszállrepedés támadt: Harriman és Clark-Kerr kormánya nevében a jóvátétel összegével szemben fenntartását fejezte ki.¹⁴⁴

¹³⁸ reparation

¹³⁹ restitution

¹⁴⁰ Az amerikai formula végső változata így hangzott: „but the definite disposition of this territory shall be deferred to the general peace settlement”

¹⁴¹ CAB 66/54/46-Armistice Terms for Roumania- WP (44) 496, NARA RG 59

¹⁴² NARA RG 59 740.00119 E.W. 1939/9-644

¹⁴³ NARA RG 59 740.00119 E.W. 1939/9-744, 740.00119 E.W. 1939/9-944

¹⁴⁴ NARA RG 59 740.00119 E.W. 1939/9-1044. Nem leltem nyomát a NARA RG 59. és a

Library of Congress Harriman irataiban 2004-ben végzett kutatásaimban annak, hogy Sztálin utasítására Molotov névyszámról háromszáz millió dollárra csökkentette a Majszkij-bizottság által

A külügyi népbiztos 1944. szeptember 10-e és 12-e között az angol és az amerikai nagykövet társaságában háromszor találkozott a román küldöttséggel. Molotov rögtön az elején kijelentette: „a Szovjetunió, mint győztes állam teljes mértékben jogosult az egyezmény szövegének megváltoztatására irányuló minden román javaslat visszautasítására.” Lucrețiu Pătrășcanu közölte, hogy a fegyverszüneti feltételeket a román ellenzék 1944. június 20-án elfogadta, ezért felesleges a „Románia elismeri, hogy elvesztette a háborút” kitétel. A külügyi népbiztos dölyfösen ledorongolta: Románia nagy részét a szovjet csapatok elfoglalták, ennél ékeesebb bizonyítéka a román háborúvesztésnek aligha lehet. Románia különben is addig késlekedett a fegyverszünet kérésével, amíg a Vörös Hadsereg délen támadásba lendült, áttörte a román arcvonalat, legyőzte a román hadsereget. Molotov megkérdőjelezhetetlennek tartotta az 1940-es szovjet-román határt. A külügyi népbiztos folyton-folyvást azt lobbantotta a román küldöttek szemére: „mit kerestek a román hadseregek Sztálingrádnál?” Ion Christu türelmét veszítve azzal vágott, hogy „az ördögöt! És meg is találtuk!” Dămăceanu tábornok éppen a szovjet győzelemnek, vagyis a három román hadsereg lefegyverzésének tulajdonította, hogy csak egy hadosztályt tudnak bevetni a németek és a magyarok ellen az előírt tizenkettő helyett, Romániát megfosztották attól a képességétől, hogy a szövetségesek oldalán hadat viseljen.

Lucrețiu Pătrășcanu kérte a megkülönböztető törvények megszüntetését elrendelő cikkely törlését. Moszkvába utazása előtt ugyanis igazságügyminiszterként hatályon kívül helyezte a diszkriminatív törvényeket, az üldözötteket szabadon bocsátotta. Molotov nem bocsátkozott vitába: „a rendelkezés változatlan marad. A hárgaskodott ahhoz a megfogalmazáshoz is, hogy a „harcvonal mögött 50-100 kilométerrel a román polgári közigazgatást helyreállítják”. Dămăceanu megpróbálta a szovjet katonai közigazgatás zónahatárát lealkudni 50 kilométerre: „100 km Oroszországnak kicsi, Romániának nagy távolság” – érvelt. Vișoianu is megérezte, hogy ez a rendelkezés Észak-Erdély és Moldva kormányzásában súlyos bonyodalmakat okozhat, csorbíthatja Románia függetlenségét, a román kormány hatókörét a fővárosra és környékére korlátozhatja. A román diplomata keményen Molotov szemébe mondta, hogy „Románia megkapta egy megszállt ország összes hátrányát, és egy felszabadított ország összes kötelezettségét. Öszinteségünk nagyobb bizalmat érdemel. Adjanak több szabadságot, bízzanak jobban a fiatal román demokrata kormányban.” A külügyi népbiztos a háború szükségleteivel indokolta a külföldi diplomaták mozgásának és rejtjeltávirat forgalmának korlátozását. Ebben a kérdésben is Olaszország példájára hivatkozott. Lucrețiu Pătrășcanu a román polgári közigazgatásra és rendfenntartó erőkre kívánta bízni a hitlerista és fasiszta szervezetek feloszlátását, nehogy a szovjet főparancsnokság a rendelkezést felhasználva egyoldalúan avatkozzon be a román politikai küzdelembe, hajtson végre lefegyverezési intézkedéseket. Visinszkij, a moszkvai koncepciós perek volt főügyésze nyájamódosítást durván elutasított.

megállapított román jóvátételi összeget. Borhi László 2008-ban, a Harriman gyűjteményben találta meg ezt az iratot (B.L. közlése a magyar-román történész találkozáson, 2009. május 19-én).

A román delegáció mindössze két ponton ért el sikert. 1: az internálási kötelezettség alól kivonta a magyar zsidókat. 2: ígéretet kapott, hogy a bukaresti Szövetséges Ellenőrző Bizottság a békeszerződés aláírásának pillanatában befejezi működését. Ion Christu, a delegáció gazdasági szakértője¹⁴⁵ javasolta a jóvátétel mértékének összhangba hozását Románia fizetőképességével. Majszkij 2 milliárd \$-ra becsülte az ország éves nemzeti jövedelmét.¹⁴⁶ Christu ellenben arra hivatkozott, hogy Nagy-Romániát a fegyverszünet felszámolta. A román nemzeti jövedelem a területveszteség, a háborús rombolás miatt a *hardárára* esett vissza. Molotov visszautasította a jóvátétel mértékének csökkentését, noha a fordulat előtt Bukarestet ezzel (is) hitegették. A külügyi népbiztos Románia németek ellen hadviselő státusát sem volt hajlandó a kapituláció szövegébe iktatni. Clark-Kerr angol nagykövet Románia erre vonatkozó kérését azért ellezte, nehogy precedenst teremtsenek Bulgária számára.

Gheorghe Pop „a fegyverszünet egyetlen nyereségének¹⁴⁷ román szempontból Erdély visszaszerzését” tekintette. A parasztpárti politikus Maniu, az erdélyi románok nevében Sztálinhoz címzett köszönetét tolmácsolta az Erdély felszabadításában kilátásba helyezett „jóindulatú” szovjet katonai segítségért. Gheorghe Pop nem hímezett-hámozott. Kertelés nélkül megmondta a szövetséges diplomatáknak, hogy „Románia Erdélyért lépett ki a háborúból”. Vişoianu óvatosan felvetette, vegyék be a fegyverszünet Erdélyre vonatkozó cikkelyébe, hogy „amikor a háború befejeződik, a szövetséges csapatokat vonják vissza Romániából.” Molotov durván rendreutasította: „a Vörös Hadsereg Románia függetlenségéért és szuverenitásáért harcol.” A román diplomata — Talleyrandot idézve¹⁴⁸ — csupán az elv leszögezését igényelte, hogy „amint a németek és a magyarok elleni harc befejeződik, a szövetséges csapatok hagyják el Romániát”. Molotov megpróbálta lesöpörni az asztalról a román felvetést azzal, hogy ez „jelentéktelen részletkérdés”. A külügyi népbiztosnak váratlanul a szövetséges nagykövetek siettek a segítségére. Clark-Kerr Románia helyzetét Franciaországhoz hasonlította: „szövetséges csapatok ott is nagyszámban állomásoznak, erről még egyezséget sem kötöttek. Románia ok nélkül aggódik!” — állt ki az angol nagykövet a szovjet diplomata mellett. Harriman is a külügyi népbiztost pártolta: „Molotov pontosan tolmácsolta a szövetségesek közös álláspontját. A csapatok visszavonásáról korai beszélni. A szövetséges alakulatok távozni fognak.” Vişoianu maró gúnnyal nyugtázta a meghökkentő nyilatkozatokat: „Értettem. Most már világos, ha mondják, nem érdemes az egyezményben rögzíteni a csapatok kivonását, elvégre úgyis távozni fognak.”¹⁴⁹ A vita éles megvilágításba helyezte a szövetséges nagykövetek előrelátásának hiányát. A szovjet csapatok Romániában 1958. júliusig, Magyarországon 1991. június 13-ig maradtak.

¹⁴⁵ Fegyverszüneti bizottsági elnöksége nem is tartott tovább pár hétnél.

¹⁴⁶ Ennek bizonyítására a Nemzetek Szövetsége és Slăvescu statisztikáit mutatta be.

¹⁴⁷ „singurul câştig al acestui Armistiţiu”

¹⁴⁸ „un sous-entendu est autant plus clair, s'il est écrit” (egy hátsó gondolat akkor tehető értetődővé, ha leírják)

¹⁴⁹ CAB 66/54/46-Armistice Terms for Roumania-WP (44) 496, NARA RG 59, Mocanu id. mű

A román delegáció a szövetségesek egységfrontjával találta szembe magát. A kommunista Lucretiu Pătrășcanu Molotovtól éppúgy nem ért el engedményeket, mint ahogy a történelmi pártok képviselői sem találtak támogatóra az angol és az amerikai nagykövetségben. A Három Nagy egymás között egyeztetett megadási okmánya *lényegesen súlyosabb kötelezettségeket* rótt Romániára, mint az 1944. áprilisi előzetes feltételek. Az új fegyverszüneti feltételek nagy része angol és amerikai módosítás: a háborús bűnösök megbüntetése; a megszállási költségek viselése; szövetséges tulajdonban okozott kár megtérítése; az ellenséges állampolgárok internálása; vagyonuk zár alá helyezése; a hitlerista és a fasiszta szervezetek feloszlata; Szövetséges Ellenőrző Bizottság felállítása; a Duna és a közlekedési hálózat ellenőrzése. Moszkva azért üdvözölte az angol és amerikai javaslatokat, mert a román belügyekbe beavatkozásra jogalapot teremtettek, mérhetetlenül megnövelték a szovjet nyomásgyakorlás lehetőségét a román kormányra, a történelmi pártokra, a királyi udvarra. A bukaresti Szövetséges Ellenőrző Bizottság a szovjet főparancsnok alá rendeltetett. Az amerikai és az angol misszió legfeljebb megfigyelői szerepet játszhatott. Az egyezményben a szövetségesekről említést sem tettek. A *Foreign Office okozta késlekedést Moszkva a maga javára fordította*. A Vörös Hadsereg teljes ellenőrzése alá vonta az országot. Vele szemben minden ellenállás hiábavalónak bizonyult. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia teremtette olasz precedenst Moszkva Romániában alkalmazta. Ez kihatott az egész térség politikai jövőjére, elvégre a román fegyverszünet lett az alapja a bolgárnak és a magyarnak.

Románia területi változásai 1912–1941 között.

